

Åtgärdsprogram Gamla Uppsala

Destinationsutveckling med fokus på kulturhistoria och rumslighet

Elin Hjalmarsson

Examensarbete/Självständigt arbete • 30 hp

Sveriges lantbruksuniversitet, SLU

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Landskapsarkitektprogrammet - Uppsala

Uppsala 2026

Åtgärdsprogram Gamla Uppsala – Destinationsutveckling med fokus på kulturhistoria och rumslighet

Gamla Uppsala Action plan - Destination development with focus on cultural-historical values and spatiality

Elin Hjalmarsson

Handledare:	Viveka Hoff, SLU, institutionen för stad och land
Bitr. handledare:	Åsa Ahrlund, SLU, institutionen för stad och land
Examinator:	Hanna Erixon Aalto, SLU, institutionen för stad och land
Bitr. examinator:	Emma Butler, SLU, institutionen för stad och land

Omfattning:	30 hp
Nivå och fördjupning:	Avancerad nivå, A2E
Kurstitel:	Självständigt arbete i landskapsarkitektur, A2E - landskapsarkitekturprogrammet - Uppsala
Kurskod:	EX0860
Program/utbildning:	Landskapsarkitekturprogrammet - Uppsala
Kursansvarig inst.:	Institutionen för stad och land
Utgivningsort:	Uppsala
Utgivningsår:	2026
Omslagsbild:	Elin Hjalmarsson
Upphovsrätt:	Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.
Originalformat:	Kappa A4, Åtgärdsprogram A3
Elektronisk publicering:	https://stud.epsilon.slu.se
Nyckelord:	<i>kulturhistoria, landskapsarkitektur, rumslighet, destinationsutveckling</i>

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land

Avdelningen för landskapsarkitektur

Innehållsförteckning

Sammanfattning	4
Abstract	5
Introducerande bakgrund	6
Kulturhistoriska värden och gestaltning	6
Arbetsområdet och arbetes omfattning	6
Vikten av stråk	7
Vikten av entréer	7
Mål	8
Syfte och frågeställning.....	8
Avgränsningar	8
Kulturmiljöer och lagskydd	8
Målgrupp.....	8
Teori	9
Gestaltningsteori	9
Aesthetic thrift - att gestalta med befintliga värden.....	9
Form and fabric – landskapets rumslighet och uppbyggnad	10
Gestaltning i kulturmiljö - olika förhållningssätt	10
Metod.....	11
Process	11
Resultat.....	15
Diskussion	15
Metod	15
Förslagets hållbarhet.....	16
Projektets utvecklingspotential.....	16
Referenser	18

Sammanfattning

Bakgrunden till arbetet belyser kulturhistoriska värden inom landskapsarkitekturen och poängterar att dessa i gestaltungsprocesser på landskapsarkitektprogrammet vid SLU i Uppsala stundtals har haft en begränsad roll. Samtidigt framhålls betydelsen av kulturhistoriska värden för både gestaltning och människors upplevelse av platsen, samt deras förankring i Sveriges nationella mål och lagstiftning. Arbetsområdet Gamla Uppsala är en kulturmiljö med höga historiska värden och ett stort antal besökare. Platsen kännetecknas av flera aktörer med skilda intressen, vilket medför behov av samordning och samarbete. Mot denna bakgrund, och utifrån en efterfrågan på destinationsutveckling från aktörerna, syftar arbetet till att föreslå åtgärder som stärker kulturhistoriska värden och rumsligheter för att utveckla platsens identitet och anpassa den för en bredare besöksgrupp.

Den teoretiska utgångspunkten baseras på begreppen *aesthetic thrift*, *form and fabric* samt *gestaltning i kulturmiljö*, med stöd i teorier av Catherine Dee och Maria Flink. Teorin betonar vikten av att utgå från och vidareutveckla befintliga landskapsvärden. Arbetet genomförs med en gestaltungsbaserad metod där platsbesök, dokumentstudier och skissarbete samverkar och utgör grunden för åtgärder för destinationsutveckling.

Resultatet redovisas i form av ett åtgärdsprogram i A3-format som omfattar analys, inventering, värdering samt en gestaltungsidé för framtida destinationsutveckling. Gestaltungsiden presenterar en övergripande gestaltungsriktning samt mer konkreta exempel på utformning av en huvudentré och ett nytt upplevelsestråk med fokus på lek. De föreslagna utvecklingsåtgärderna utgår från konceptet *väven*, vilket används som en metafor för att integrera nya värden och upplevelser i den befintliga strukturen och samtidigt synliggöra platsens komplexa historiska lager. Resultatet visar hur kulturhistoriska och rumsliga värden kan vidareutvecklas genom en platsanpassad och sammanhängande gestaltning. Avslutningsvis diskuteras metodens tillämpning, förslagets hållbarhet, skötsel samt särskilda utmaningar och möjligheter vid gestaltning i kulturmiljö.

Abstract

The background highlights cultural-historical values in landscape architecture and points out that these have sometimes played a limited role in design processes within the landscape architecture program at SLU in Uppsala. At the same time, the importance of cultural-historical values for both design and people's experience of the place is emphasized, as well as their anchoring in Sweden's national goals and legislation. Gamla Uppsala, the project area, is a cultural environment with high historical values and a large number of visitors. The site is characterized by several stakeholders with different interests, which necessitates coordination and cooperation. Given this context and based on a demand for destination development from the stakeholders, the aim of this work is to propose measures that strengthen cultural-historical values and spatiality to develop the site's identity and adapt it for a broader visitor group.

The theoretical starting point is based on the concepts of *aesthetic thrift*, *form and fabric*, and *design in cultural environments*, supported by theories by Catherine Dee and Maria Flink. These theories emphasize the importance of building and further developing existing landscape values. The work is carried out using a design-based method where site visits, document studies, and sketching work interact and form the basis for destination development measures.

The results are presented in the form of an action program in A3 format that includes analysis, inventory, evaluation, and a design concept for future destination development. The design concept presents an overall design direction as well as more concrete examples of the design of a main entrance and a new experience trail with a focus on play. Proposed development measures are based on the concept of the woven fabric, which is used as a metaphor for integrating new values and experiences into the existing structure while highlighting the complex historical layers of the site. The results show how cultural-historical and spatial values can be further developed through site-adapted and coherent design. Finally, the application of the method, the sustainability of the proposal, maintenance, and specific challenges and opportunities in designing cultural environments are discussed.

Introducerande bakgrund

Bakgrunden ämnar introducera projektets arbetsområde samtidigt som den lyfter de kulturhistoriska och rumsliga värdenas effekt på hur en plats upplevs. Nedan sammanfattas vikten av hur rumsliga element som entréer och stråk skapar samhörighet på platsen och hur kulturhistoria förstärker identitet, vilket är av vikt för såväl gestaltare som besökare.

Kulturhistoriska värden och gestaltning

Under landskapsarkitektutbildningen vid SLU i Uppsala har vi mött historiska kartor och läst om kulturella aspekter, men vi har inte använt det inom vår profession som gestaltare. Att kulturella aspekter inte ges tillräckligt utrymme i landskapsarkitektutbildningar är en slutsats som även Jani & Mohd Hussain (2011) porträtterar i sin studie med fokus på utbildning av landskapsarkitekter i Malaysia. De menar att de kulturella aspekterna utgör ett nytt paradigm inom landskapsarkitekturen, där gestaltning med historia, arv och kultur fångar kopplingen mellan människan, som både har format och formar landskapet. Genom att integrera kulturella aspekter i gestaltningen kan berättelser lyftas fram som stärker relationen mellan människa och plats. För att skapa platser med mening och identitet är det därför centralt att undersöka för att förstå platsens kulturhistoria, så att vistelsen blir både upplevelserik och betydelsefull för besökaren.

Samtidigt uttrycker Goetcheus m.fl. (2017) att vidare forskning inom ämnet kulturlandskap är viktigare än någonsin för dagens designers. Författarna lyfter också fram en dokumenterad berättelse om hur arkitekten Charles Elliot upptäcker att den plats som påverkat honom mest under en lång studieresa är en park där historiska vardagliga spår som fångat sin tid är sparade. På platsen hade inget av kulturhistoriskt värde gått förlorat över tid, utan i stället tillåtits bestå och bidra till platsens karaktär. Detta exempel understryker vikten av att bevara och synliggöra kulturhistoriska värden i landskapet från såväl vardag som större händelser från historien.

I en tid som också är präglad av globalisering blir lokala och regionala kulturaspekter allt viktigare (Mai 2022). Mai visar att regional kultur växer i värde och är något som bör implementeras i designprocessen. Samtidigt har Riksantikvarieämbetet (2020) tagit fram flera synpunkter i planeringsprocessen där kulturvärden är viktiga för utfallet. Där nämner de bland annat att kulturvärden bidrar till hållbarhet, att de nationella målen som till exempel en *God bebyggd miljö* förstärks av att arbeta med kulturhistoria samtidigt som Kulturmiljölagen, Plan- och bygglagen samt Miljöbalken ger stöd för dess implementering och bevarande.

Arbetsområdet och arbetes omfattning

Gamla Uppsala är en plats med höga regionala kulturella värden och ett högt lagligt skydd för sin kulturmiljö, dit människor tar sig för att uppleva kulturhistoria. Området har exempelvis skydd som både fornlämningsområde och riksintresse.

Dessa skydd säkerställer dock inte per automatik att landskapets fulla potential tas tillvara. Här bör således landskapsarkitekturen ha en avgörande roll genom att i samspel med det juridiska skyddet vidareutveckla och gestalta de kulturhistoriska värdena för att fördjupa och förbättra besökarens upplevelse.

Mot denna bakgrund tar arbetet sin utgångspunkt i en inledande bakgrundsstudie med inventering, analys och värdering med fokus på kulturhistoria och rumsliga karaktärer, som därefter omsätts i en gestaltning. Arbetet syftar därmed till att bidra till destinationsutveckling, i enlighet med den efterfrågan som uttryckts av de verksamma aktörerna på platsen: Svenska kyrkan, Upplandsmuseet, Statens fastighetsverk och Uppsala kommun.

Sedan sommaren 2025 har aktörerna inte längre en samordnare för projektarbetet som koordinerar samarbetet vid Gamla Uppsala. Utifrån bristen på en gemensam plan och koordinator har detta projektarbete formats till ett åtgärdsprogram. Detta projekt ska fungera som en gemensam handledning och utvecklingsplan som de verksamma aktörerna kan arbeta med. Detta för att skapa en positiv upplevelse för besökaren genom gestaltade kulturhistoriska värden och rumsligheter. Projektet innehåller utöver bakgrundstudien gestaltning i två delar, en övergripande gestaltningsidé samt en detaljerad del som redovisar gestaltning av huvudentrén och ett lekstråk.

Vikten av stråk

Platser upplevs i rörelse, i flera olika dimensioner, vilket gör att välplanerade stråk och rörelsemönster i ett landskap kan skapa positiva upplevelser (Dee 2012). Även Lynch (1960) påpekar att stråk är det människan bygger sin uppfattning av platsen kring, de leder en till noder och följer en längst med platsen och är ett av de viktigaste elementen i landskapet.

Vikten av entréer

Entrén är besökarens första möte med platsen och dessa trösklar skapar ett viktigt första intryck och förväntan på platsen, men samtidigt glöms de ibland bort i gestaltningen (Dee 2015). Dee menar vidare att trösklar stärker övergången från ett landskap till ett annat samtidigt som entrén skapar ett rum i sig självt. Det här rummet kan sedan symbolisera olika saker, såsom vila eller ankomst och skapa interaktion och upplevelser för hela vistelsen (Dee 2025). Att ha tydliga, anpassade och platsspecifika entréer är därför viktigt för hela resterande upplevelsen av platsen.

Mål

Målet med arbetet är att ta fram ett åtgärdsprogram i tre delar; bakgrund, inventering, analys och värdering, övergripande gestaltningsidé samt gestaltade exempel. Utifrån detta åtgärdsprogram ska verksamma aktörer och markägare i Gamla Uppsala ges förutsättningar att kunna förstärka och vidga platsens identitet genom kulturhistoriska och rumsliga värden, för en fördjupad och förbättrad upplevelse för en bredare besöksgrupp. Genom arbetet ska platsen och destinationen kunna utvecklas med sina egna och unika värden i fokus på ett hållbart sätt.

Syfte och frågeställning

Syftet med arbetet är att identifiera och analysera kulturhistoriska och rumsliga värden i landskapet och utifrån dessa ta fram en åtgärdsplan med exempel på gestaltade åtgärder för att bidra till platsens framtida destinationsutveckling. De två huvudsakliga undersökande frågorna är följande:

- Vilka rumsliga värden och kulturhistoriska värden finns i landskapet idag och hur representeras de?
- Hur kan de identifierade värdena genom gestaltningsåtgärder bidra till destinationsutveckling genom att skapa visuell samhörighet och fördjupa platsens identitet?

Avgränsningar

Kulturmiljöer och lagskydd

Gamla Uppsala är skyddat av kulturmiljölagen vilket innebär att arkeologiska utgrävningar måste göras innan ingrepp i landskapet eventuellt får ske. För detta projekt innebär det att underlag för de gestaltningsförslag som ges över hela området behöver godkännas av länsstyrelsen. Därmed är det viktigt att vara medveten om att ingrepp i den här typen av landskap kommer ta tid, vilket gör det ytterligare viktigare att planera och ha ett långtidstänk samt flexibelt tillvägagångssätt.

Målgrupp

Platsen ska passa olika besökare och erbjuda en bred variation av upplevelser utifrån landskapet och kulturhistorien. Till exempel ska det finnas upplevelser för såväl barn som vuxna. Projektet i sin helhet vänder sig dessutom till de verksamma aktörerna som verkar på platsen för att skapa ett gemensamt dokument de kan utgå ifrån för fortsatt utveckling av området.

Teori

Gestaltningsteori

Följande del ämnar tydliggöra projektets teoretiska ramverk. Övergripande har Catherine Dees koncept i form av *aesthetic thrift* och *form and fabric* nyttjats följt av Maria Flinks perspektiv kring *gestaltning i kulturmiljöer*. Dessa koncept bildar tillsammans ett gestaltningsteoretiskt perspektiv som genomsyrat designarbetet inom detta projekt.

Aesthetic thrift - att gestalta med befintliga värden

Dee (2012) använder begreppet *aesthetic thrift* som ett övergripande tema för att gestalta med platsens befintliga värden och bevara landskapet. Som övergripande idé bygger det på att ta vara på landskapet och arbeta med det som finns. Det kan även liknas med *genius loci*, platsens själ, och att varje plats har sina unika förutsättningar. Vidare berättar Dee om vikten av att ta hänsyn till alla perspektiv av landskapets värden, som exempelvis de olika skalorna i landskapet, från texturen av ett löv till en större helhet. Kulturen, historien, de estetiska och ekologiska värdena menar författaren alla är viktiga aspekter att ta hänsyn till och uppmärksamma.

Efter att lokaliserat och uppmärksammat de olika värdena i landskapet ska de också samspela för att skapa ett läsbart landskap. Dee (2012) diskuterar hur repetition och kontrast kan vara element som skapar orienterbarhet och läsbarhet i landskapet. Repetition skapar ett enhetligt intryck, men kan också med överdriven användning skapa ett monotont intryck. Att arbeta med kontraster kan leda till att man skalar ner fokus på en del intryck och förstärker andra. Dee (2012) ger ett exempel om att gallra ut en glänta i en skog, och hur det tar fram och förstärker de redan befintliga värdena genom att förtydliga både mörkret bland träden och ljuset i gläntan. Att skapa en helhet och att gestalta i sekvenser för att få ett flöde i landskapet blir därför viktigt.

Slutligen skriver även Dee (2012) att landskapet aldrig är fixerat, utan i ständig förändring. Därför blir inte en gestaltning en slutprodukt då den kommer fortsätta att präglas av tidens gång, skötsel, trender och människors användning av landskapet:

“Landscape is not a collection of designed objects, but rather a continuous surface, ground or field, extending endlessly upward, downwards and sideways, riven through with process. To design is to knit – and sometimes to unknot – the fabric of this field.”
(Dee, 2012, s. 94).

Att gestalta kan därmed liknas med hantverk, där hantverket både är en kulturell tradition som förs vidare med flera olika människor, där det finns individuella

färdigheter och där hantverkets produkt påverkas av sin tids metoder och utvecklas med tiden (Dee 2012).

Form and fabric – landskapets rumslighet och uppbyggnad

Dee (2001) beskriver genom *form and fabric* landskapets uppbyggnad som ett tyg bestående av flera olika komponenter. Hon strukturerar landskapet i följande sju kategorier:

- *Landscape fabric/Landskapstyget*
- *Spaces/Rum,*
- *Paths/Stråk,*
- *Edges/Barriärer,*
- *Thresholds/Trösklar,*
- *Foci/Fokuspunkter*
- *Detail/Detaljer.*

Landskapstyget bygger på platsens kontext till skalan, både globalt och lokalt där Dee (2012) menar att landskapet hänger ihop som ett tyg, uppbyggt av olika sammanhängande delar. Vidare lyfter författaren fram hur landskapets tyg med hjälp av flexibel design, återbruk av värden, lyhördhet till platsen, naturen och människorna, enhetlighet och variation, spänning och läsbarhet skapar önskvärda kvaliteter i landskapet. Med hjälp av de olika rumsliga elementen integrerade, såsom trösklar, rum, och stråk kan ett landskap sammanvävas i *form and fabric*, med rumsliga element och gestaltning i både stor och liten skala.

Gestaltning i kulturmiljö - olika förhållningssätt

Vid gestaltning i kulturmiljöer kan flera olika begrepp beskriva förhållningssättet. *Omgestaltning* handlar om en modernisering av platsen och förändrar platsens värden (Flink 2022). Flink visar på att detta förhållningssätt inte ska användas inom kulturmiljövärden men att själva omgestaltningen i framtiden också kan vara tidstypisk för sin era. Om platsen tidigare genomgått flera omgestaltningar kan det också spegla vidare på platsens kultur. *Varsam omgestaltning* handlar om att gestaltningen fortfarande speglar platsens övergripande karaktär samtidigt som de tidigare värden och utformningen ska gå att återställa. *Fri förnyelse* är ytterligare en slags term där gestaltningen bygger på en personlig tolkning av platsens kulturhistoria, där arkitektens tolkning väger tyngre än platsens historia.

Metod

Arbetet har använt sig av en empirisk metod med *platsbesök* där det befintliga landskapet har observerats och inventerats utifrån analys och gestaltning. I relation till den analytiska arbetsprocessen undersöktes landskapets befintliga värden och strukturer utifrån ett kulturhistoriskt och rumsligt perspektiv. Under gestaltungsfasen försökte det pågående gestaltungsförslaget undersökas och testas på platsen. Vidare har analysfasen och gestaltungsfasen kompletterats med *dokumentstudier*. Det innebär att gå igenom kartor, historiskt material för att läsa på om landskapet. Slutligen har gestaltungsfasen också byggt på *Research by design*, en metod där skissande och prövande av gestaltningen undersöker olika gestaltungslösningar (Hauberg 2011). Nästkommande del i metodkapitlet redogör och konkretiserar den valda metodiska arbetsprocessen följt av en metoddiskussion i det nästföljande kapitlet.

Process

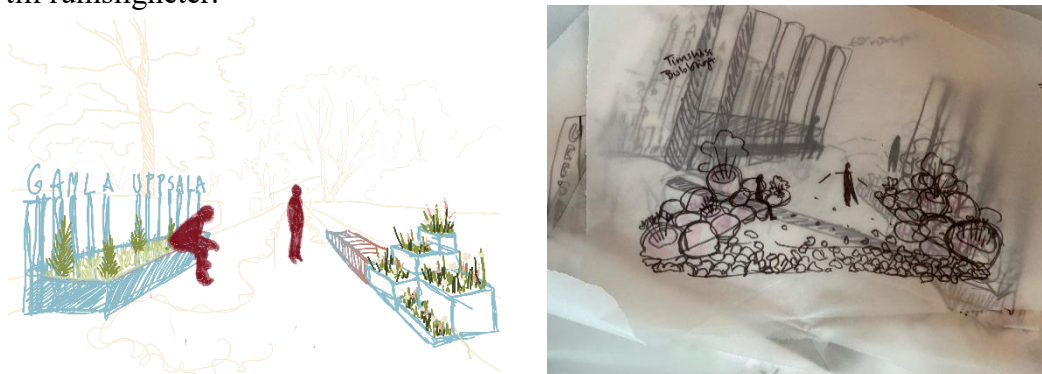
Arbetsprocessen inleddes med ett möte med Svenska kyrkan i Gamla Uppsala. Utifrån mötet gavs en inledande bakgrund till hur de och berörda aktörer arbetat med destinationsutveckling tidigare och vilka idéer de hade kring platsen. Ur tidigare möteshandlingar där aktörerna varit medverkande gick det att utläsa idéer för framtida utveckling av platsen. Två av de var nya entréer samt nya upplevelsestigar till området. Hur slingorna skulle gå, vad de skulle belysa och presentera var inget som presenterades i idématerialet. Samma sak gällde entréerna, där endast behovet upptäckts, men gestaltning, placering eller tema inte fanns. Aktörerna upplevdes ha gemensamma intressen för platsens utveckling, trots olika inriktningar på verksamhet, där destinationsutveckling och ett givande utflyktsmål för fler besökare varit en gemensam grund som skulle gynnat alla.

Efter deltagande på ett ytterligare möte med alla verksamma aktörer, Svenska kyrkan, Uppsala kommun, Upplandsstiftelsen, Sveriges fastighetsverk, tydliggjordes det att bristen på samordnare inom destinationsutvecklingsarbetet skapat problematik kring hur de gemensamt skulle utveckla platsen vidare, trots ett tydligt ställningstagande kring att behovet finns. Problemet byggde framför allt på ekonomiska skäl, då kommunen tidigare bistått med en samordnare för gemensam destinationsutveckling men sedan hösten 2025 inte längre erbjudit den typen av tjänst. Arbetet med destinationsutvecklingen, som uppfattats givande för alla aktörer och som redan hade en grund i idéer och framtida mål för området upplevdes därav ha stannat av i och med brist på samordning. Således inleddes detta projekt med den målsättningen att ta fram ett gemensamt åtgärdsprogram som de kunde ta inspiration utifrån, för att kompensera för samordnaren och fortsätta utveckla den idégrund de redan börjat bygga upp.

Projektet inleddes med att etablera en bred kunskapsbas om platsen utifrån dokumentstudier samt genom platsbesök och observationer i Gamla Uppsala. Dokumentstudierna omfattade historiska kartor, fotografier och ritningar samt litteratur och digitala källor kopplade till platsens specifika utveckling samt till Sveriges kulturhistoriska kvinnohistoria. Kontakter etablerades med Gamla Uppsala hembygdsförening, vilket möjliggjorde tillgång till deras årsskrifter och bildmaterial. Även Riksarkivet i Uppsala besöktes för att undersöka historiska dokument från kyrkans verksamhet på platsen genom åren.

Under ett tidigt skede med bakgrundsstudien växte samtidigt konceptet *garn* fram, som sedan utvecklades till *väven*. Det tog sitt ursprung i att textila hantverk är ett immateriellt kulturarv, samt att det är ett typiskt arbete för kvinnor historiskt. Bakgrundsstudien synliggjorde flera bristande perspektiv i Gamla Uppsala, dels kring kvinnohistoria dels till barns lek och möjlighet att utforska på platsen idag. Platsens olika rumsligheter skapade således en viss spretighet i uttryck och brist på lekfullhet. Utifrån dessa teman byggdes konceptet *väven* utifrån garn och textila hantverk vidare till att genomsyra gestaltningen genom att väva in nya trådar i form av berättelser, designelement och historiska aspekter i den redan befintliga väven.

Värderingsarbetet av landskapet fördjupades därefter genom en kulturmiljöinventering baserad på Stockholms stadsmuseums modell (2011). Detta gav en strukturerad redogörelse av landskapets synliga kulturvärden. En brist av modellen identifierades dock; den fångade inte de mer dolda och tidigare strukturerna i landskapet. Konsekvensen av detta innebar att en egen inventering genomfördes av både existerande och tidigare strukturer i landskapet på platsen. Samtidigt lades rubriken "Att ta med till gestaltningen" till i modellen, för att tydliggöra vad som behövde konkretiseras och tas hänsyn till i gestaltningsförslagen för både gestaltare och aktörer på platsen. Tabellen kompletterades även med en plankarta, för att uppmärksamma de kulturhistoriska värdenas rumsliga koppling samt deras koncentration i landskapet och förhållande till rumsligheter.

Figur 2 visar en tidigare skiss på huvudentrén där jag utforskade hur färg kunde skapa enhetlighet och identitet för området. Dock kändes det med tidens gång som fel designval och att det inte speglade platsen, samt att området inte behöver en ny färg för att skapa starkare identitet. Figur 3 till höger visar en samling timskisser över huvudentrén på olika teman, överst bubbligt.

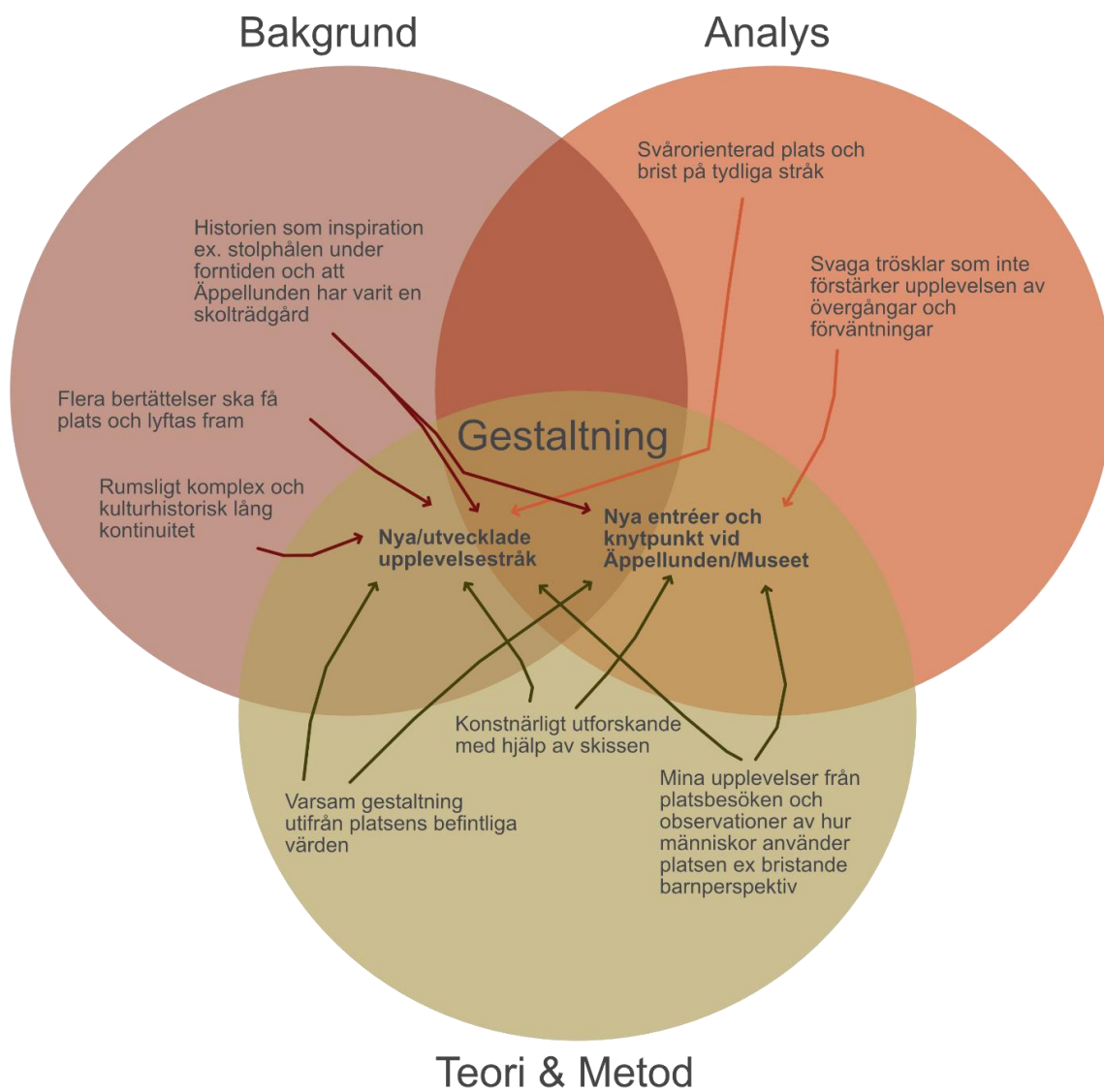
Under arbetsprocessens olika delar, användes skisser som en undersökande metod för att förstå platsens rumsliga och kulturhistoriska identitet. Skissandet har i sig självt funkat som en utforskande metod för att integrera befintliga värden i omgestaltningen. Timskisser har exempelvis gjorts på olika teman kring formspråk, se figur 3. Nedan och ovan visas skisser från olika faser av processen.

Figur 4 till vänster visar en timskiss över konceptet garn och väv. Figur 5 fortsätter visa hur jag testade att arbeta med informationsskyltar, men hur jag insåg att även fast det är en viktig detalj, fanns det flera aspekter mer kopplade till landskapet jag ville jobba vidare med, som upplevelsestigar. Figur 6 till höger visar anteckningar från första platsbesöket i augusti 2025 med fokus på observationer och inventering samt skisser en första skiss på entréns utformning.

Under genomförda platsbesök lades fokus på att observera och inventera utifrån analys och gestaltning. De tidigare platsbesöken fokuserade på att fånga in platsens karaktär och inventera innehållet, samtidigt som besökare observerades, se figur 6. Senare besök implementerades gestaltningsprocessens idéer, genom att bland annat testa stråket och gå utanför de befintliga vägarna.

AI i form av programmet ChatGPT har använts för att omstrukturera textinnehåll, upptäcka felstavningar och talspråk. Samtidigt har det nyttjats för att sammanfatta källor och texter för att lättare sortera i relevant källmaterial. Det har även använts för att generera en inspirationsbild av träskulpturer av asatrons Sleipner. All användning har sedan kontrollerats och redigerats igen för att fungera väl för arbetet. AI har därmed fungerat som ett stöd och hjälpmedel utifrån befintliga formuleringar av författaren. Avslutningsvis integrerades bakgrundsstudien, analysmodellerna och teorin i en sammanhållen gestaltningsidé. Figuren 7 på nästa sida visar hur dessa delar samverkade och tillsammans formade det slutliga förslaget.

Figur 7 visar arbetes gång och hur olika delar bidragit till projektets gestaltning.

Resultat

Resultatet presenteras i ett åtgärdsprogram i tre delar; inventering, analys och värdering, övergripande gestaltningsidé samt gestaltade exempel. Projektet lyfter fram förslag som kan bidra med fler kulturhistoriska och rumsliga upplevelser för en bredare besöksgrupp och interagera barn genom ett nytt stråk. Det ger också förslag på hur huvudentrén kan gestaltas och hur ett nytt entréområde ihop med museet kan vara en plats för information, pedagogik, reflektion och vila.

Diskussion

Diskussionen reflekterar kring arbetes metod, hållbarhet samt projektets brister och utvecklingspotential.

Metod

Metoden har utvecklats över tid och av en kombination av tidigare erfarenheter och ny kunskap. Eftersom platsbesök varit lättillgängligt har metoden grundats i det. Platsbesöken har inneburit en stark koppling till platsen och möjligheten att uppleva den. För att platsbesöken skulle fungera som en ännu bättre grund skulle det varit positivt med andra människors synpunkter och upplevelser, exempelvis en promenad med barn för att se hur de upplever platsen.

Del 1 i projektet som innefattar värdering och analys har fungerat för arbetets mål men hade också kunnat kompletteras och utvecklas ytterligare. Genom modifikationer, anpassning och tillägg i grundteorierna Dee (2015) och Stockholms stadsmuseum (2011) gav värdering och analys en bra grund till arbetet. Dock saknades visualiseringen av de kulturhistoriska värdena. Likt hur hantverk som till exempel stickning och vävning är ett immateriellt kulturarv fanns värden i landskapet som inte riktigt går att illustrera konkret. Att fördjupa och förklara dessa värden på ett pedagogiskt sätt har varit svårt och att prioritera olika berättelser emot varandra har även det varit komplicerat. Därför har analyserna arbetats med under i stort sett hela projektet.

Likt Flinks olika begrepp kring gestaltning i kulturmiljö finns det olika sätt att ta sig an värden i den plats man gestaltar. I början av arbetet försöktes spår i landskapet hittats och rekonstruktion och pastisch övervägdes som alternativ till omgestaltningen. Men med tiden tog det en svår utveckling samtidigt som det inte uppfyllde de rumsliga och kulturhistoriska värdena på ett sätt anpassat till destinationsutveckling och dagens besökare.

Dock har inspiration tagits från kulturhistorien och på platsen, från olika tider och blandats fritt. Urvalet har blivit partisk, med val av detaljer och berättelser som tilltalat det här projektets och mig. Med det har andra delar utelämnats, vilket kan få konsekvenser i den nyanserade historieberättelse förslaget vill framföra. En lösning för att få ett mer mångsidigt arbete hade varit att arbeta med en större grupp

med olika bakgrund och perspektiv, exempelvis besökare från både Uppsala, Sverige och andra länder samt andra yrkesgrupper såsom arkeologer, ekologer representanter från de olika aktörerna med mera.

Förslagets hållbarhet

Arbetet har fokuserat på att få en helhet som är hållbar såväl ekologisk, estetisk, ekonomisk, social och kulturhistorisk. Däremot finns det alltid saker att arbeta vidare med och förbättra, som några av de ekonomiska aspekterna som tillkommer med skötseln vilket lyfts senare. Ekologisk sett tillför ängen och användandet av lokala resurser habitat och föda för flera olika arter. En mer skärpt ekologisk anpassning hade kunnat vara att anpassa blommor och utforma habitat efter specifika arter som redan finns på platsen, eller rödlistade arter som hade kunnat nyttja platsen.

Social hållbarhet hade kunnat tillföras med fler perspektiv från andra i gestaltningen. Då jag själv tillhör en viss bakgrund som vit kvinna, hade det varit bra med inspel och förslag från människor med annan bakgrund. Medborgardialog, enkäter och en större arbetsgrupp hade varit exempel som gjort förslaget mer socialt hållbart. Dessutom hade fler åldrar kunnat ta del av processen och då framför allt barn som gestaltningen till viss del riktar sig mot. Gestaltningen ämnar nå en bredare besöksgrupp att få fler upplevelsevärden på platsen genom att lyfta in barn och kvinnoperspektiv vilket bidrar till den sociala hållbarheten.

Projektets utvecklingspotential

Arbetet har i stora drag försökt få in många perspektiv och täcka flera värden, funktioner och mål, men det kommer ändå finnas saker som är bristande och kan utvecklas. Eftersom gestaltningen bygger på många flexibla strukturer, såsom ängsmark och naturmaterial, kan därför landskapet fortsatt utvecklas med sin tid. Samtidigt finns det detaljer som är mer fasta, som speglar en ytterligare del av tidsväven och den tid som vi är i nu. På det sättet skapar gestaltningen förutsättningar för framtiden samtidigt som den väver in historien och ger utrymme för mer och nya kulturvärden att ta plats.

I det här arbetet har inte tiden funnits för att genomföra en skötselplan, men gestaltningen bygger på en fungerande skötsel. Ett problem som kan uppstå är att olika aktörer äger marken och att det därför kan vara olika förvaltare som sköter den. Detta kan eventuellt lösas genom en gemensam skötselplan och en tydlig riktning på hur landskapet ska förvaltas. Vidare blir förvaltningen och den extra skötsel som till viss del tillkommer med förslaget en ekonomisk aspekt som behöver tas hänsyn till, med tanke på de olika aktörerna. Vem som ska betala vad, vem som ska stå för vad och vidare frågor kan problematisera gestaltningsförslaget.

Gestaltningen har dock tagit hänsyn till att inte tillföra skötselinsatser som kräver mycket mer än vad den befintliga strukturen innebär. Bland annat skapar ängsmarken mindre skötsel till skillnad från det kortklippta gräset som kräver

klippning varje vecka under sommarhalvåret. Därutöver tillkommer element som behöver skötslas vid de nya entréerna, bland annat ogräsrensning och bevattning. Genom växtval och växtbäddar som är anpassade för sin flora kan dock skötseln minska. Växtvalet och växtbäddarnas substrat tillsammans med skötseln är en viktig del av en lyckad gestaltning.

Referenser

Dee, C. (2015). *Form and Fabric in Landscape Architecture, a Visual Introduction*. Spon.

Dee, C. (2012). *To design landscape: art, nature & utility*. Routledge.

Flink, M. (2022). *Historiska trädgårdar: Att bevara ett föränderligt kulturarv*. Carlsson.

Goetcheus, C., Karson, R & Carr, E. (2017). *Designing living landscapes: Cultural Landscape as Landscape architecture*. Landscape Journal, 35 (2) vi-xv; DOI: <https://doi.org/10.3368/lj.35.2.vi> [10-12-2025].

Lynch, K. (1960). *Image of the city*. MIT press.

Mai, Y. (2022). *Application of Regional Culture in Landscape Architecture Design under the Background of Data Fusion*. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1155/2022/6240313> [10-12-2025].

Jani, H. & Mohd Hussain, M.R., 2011. *Cultural landscape: A new paradigm for Landscape Architecture*. https://www.researchgate.net/profile/Mohd-Ramzi-MohdHussain/publication/280730511_Cultural_Landscape_A_New_Paradigm_for_Landscape_Architecture/links/55c3712f08aeb975673fc49b/Cultural-Landscape-A-New-Paradigm-for-Landscape-Architecture.pdf [12-12-2025].

Hauberg, J. (2011). *Research by design – a research strategy*. <https://recil.ulsofona.pt/server/api/core/bitstreams/b1970fe5-54fc-43fa-8159-455e8bd964aa/content> [10-11-2025].

Stockholms stadsmuseum. (2011). *Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden - en metodutveckling*. Byggnadshistorisk rapport 2011:4.

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU kan publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver i sådana fall godkänna publiceringen. I samband med att du godkänner publicering kommer SLU även att behandla dina personuppgifter (namn) för att göra arbetet sökbart på internet. Du kan närsomhelst återkalla ditt godkännande genom att kontakta biblioteket.

Även om du väljer att inte publicera arbetet eller återkallar ditt godkännande så kommer det arkiveras digitalt enligt arkivlagstiftningen.

Du hittar länkar till SLU:s publiceringsavtal och SLU:s behandling av personuppgifter och dina rättigheter på den här sidan:

- <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>

☒ JA, jag, Elin Hjalmarsson har läst och godkänner avtalet för publicering samt den personuppgiftsbehandling som sker i samband med detta

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse till att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

Åtgärdsprogram Gamla Uppsala

Destinationsutveckling med fokus på
kulturhistoria & rumslighet

Elin Hjalmarsson

Innehållsförteckning

Introduktion	3	Kulturhistorisk värdering	16
Mål	3	Rumsligheter	19
Syfte och frågeställning	3	Rumslig analys	19
Målgrupp	3	Stråk	20
Platsen idag	4	Trösklar	21
Topografi	5	Foci	22
Geologi	5	Barriärer	23
Markanvändning	5	Sammanfattning analys & värdering	25
Arbetsområdet	5	Designutmaningar	26
Platsinventering	6	Designlösningar	26
Övergripande karaktärer	6	Designteori	26
Detaljer	7	Material & färg	27
Inventering	8	Gestaltningssidé & åtgärdsförslag	27
Växtlighet	8	Koncept	27
Inventering funktion & användning	9	Plankarta	29
Historisk översikt	10	Upplevelsestigarna	29
Bevarade & tidigare strukturer	14	Huvudentrén	30
Sammanfattning inventering	15	Lekslingan	32

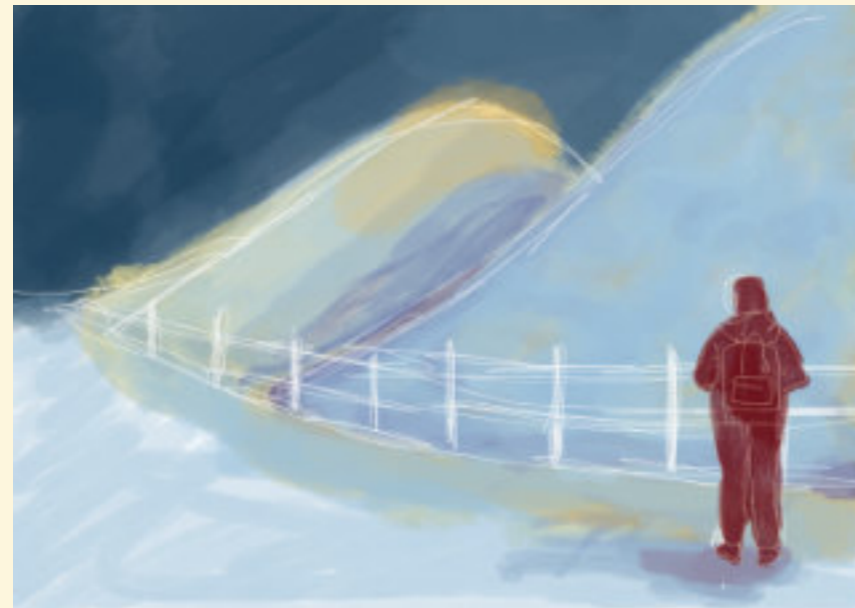
Introduktion

Gamla Uppsala är ett landskap med stark historisk närvaro och höga upplevelsevärden. Svenska kyrkan, Destination Uppsala, Statens fastighetsverk och Upplandsstiftelsen som är aktörer har vidare utlyst behov av hjälp med destinationsutveckling på platsen. Gamla Uppsala rymmer samtidigt många dolda kulturhistoriska och rumsliga kvaliteter som ännu inte fullt ut synliggörs eller nyttjas. Syftet med detta arbete är att genom gestaltning tydliggöra och sammanlänka dessa värden, för att göra platsen mer rumsligt läsbar och utveckla den kulturhistoriska upplevelsen.

Arbetet utgår från konceptet väv som en metafor för platsens mångskiktade historia och komplexa rumslighet. Trådarna i väven symboliserar hur olika berättelser, tidsepoker och perspektiv har vävts samman, trasslats och omformats över tid. Genom att arbeta med vävens skikt, former och textila struktur uttrycks landskapets historiska djup och rumsliga variation.

Genom platsanalyser och historiska studier har alternativa berättelser identifierats, med särskilt fokus på barn och kvinnor, för att bredda vilka perspektiv som ges rum i landskapet. Gestaltungsförslaget tar sin utgångspunkt i platsens befintliga värden, strukturer och landskapskaraktärer och bygger utifrån dessa upp exempel på åtgärder.

Resultatet är ett åtgärdsprogram som visar hur identifierade värden genom sammanhängande gestaltungsgrepp kan stärka Gamla Uppsalas identitet och fungera som ett stöd för framtida utveckling och förvaltning av platsen. Programmet presenterar först den befintliga platsen och skapar därefter en gestaltungsidé och riktning mot framtida destinationsutveckling.

Skiss över Gamla Uppsala högar som symboliserar platsen idag med dess tydliga karaktär i form av högarna, men även mer dolda värden som täcks av snön.

Mål

Ta fram ett åtgärdsprogram i tre delar för Gamla Uppsalas olika aktörer att ta del av och jobba utifrån för att öka besökarens upplevelsevärden.

Syfte och frågeställning

Syftet med arbetet är att identifiera och analysera kulturhistoriska och rumsliga värden som finns i landskapet och utifrån dessa ta fram en strategisk och principiellt grundad åtgärdsplan med exempel på gestaltade åtgärder.

- Vilka rumsliga värden och vilka kulturhistoriskavärden finns i landskapet idag och hur representeras de?
- Hur kan de identifierade värdena genom gestaltungsåtgärder bidra till destinationsutveckling genom att skapa visuell samhörighet och fördjupa platsens identitet?

Målgrupp

Platsen ska passa olika besökare och erbjuda en bred variation av upplevelser utifrån landskapet och kulturhistorien, till exempel upplevelser för såväl barn som vuxna. Projektet vänder sig dessutom till de olika aktörerna som verkar på platsen för att skapa ett gemensamt inspirations och åtgärdsdokument de kan utgå ifrån för fortsatt utveckling av området.

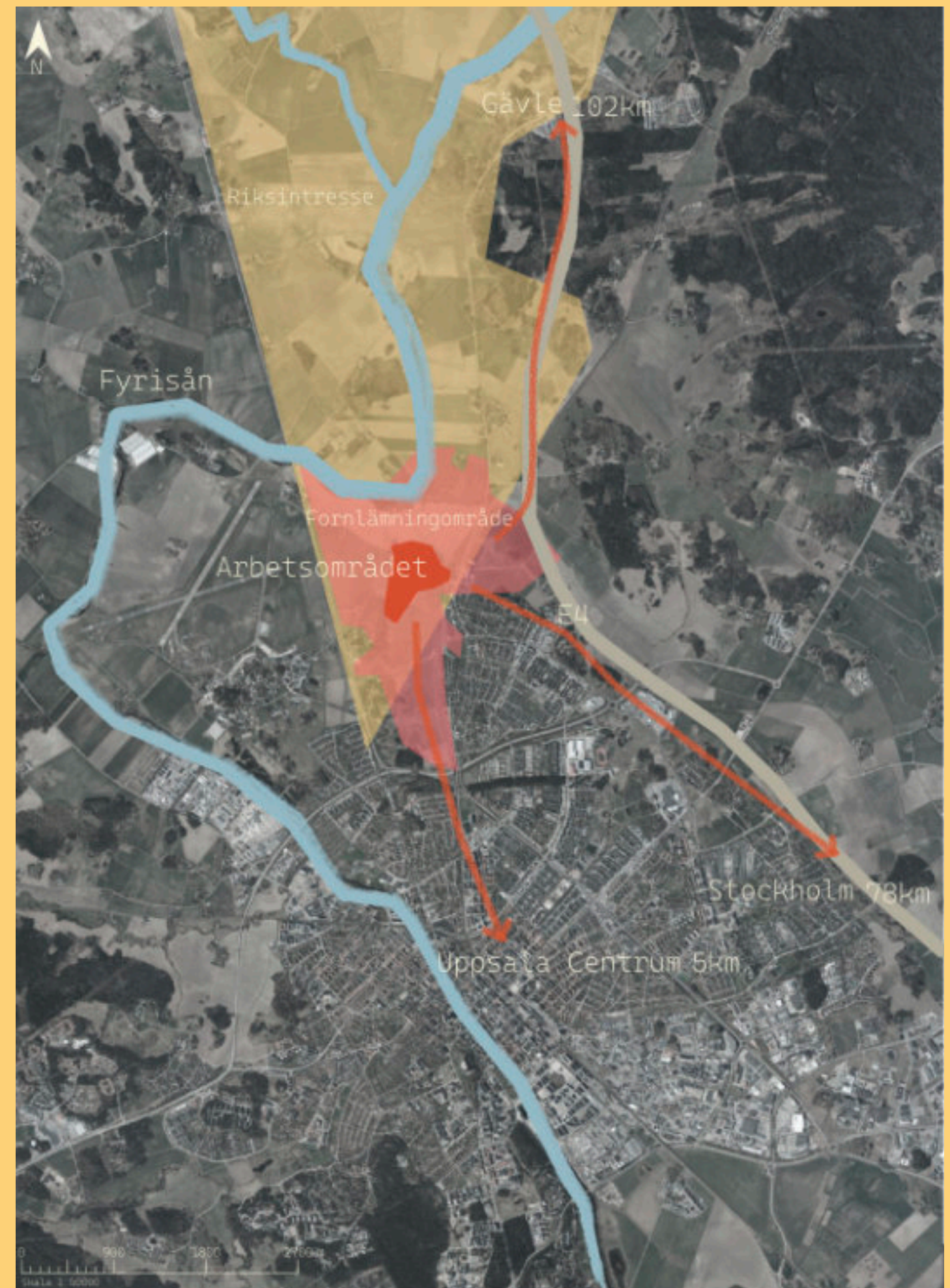
Platsen idag

Gamla Uppsala är beläget i de norra delarna av Uppsala och utgör ett område med kontinuerlig mänsklig närvaro sedan förhistorisk tid. Det aktuella studieområdet är finns i utkanten av bebyggelsen och gränsar till åkermark på flera sidor, vilket ger landskapet en delvis lantlig karaktär. Området kännetecknas av öppna fält och långa siktlinjer in mot bland annat Uppsala centrum med domkyrka och slott. De öppna ytor kontrasterar mot de fornlämningarna i form av gravhögar som löper längs åsryggen genom landskapet.

Gamla Uppsala rymmer utöver högarna flera andra fornlämningar, däribland gravar, runstenar och spår av forntida bosättningar. Hela området är avgränsat som fornlämningsområde med särskilt skydd för bevarandet av dessa kulturhistoriska lämningar. Platsen bär på värden som sträcker sig från järnåldern till modern tid och är utpekad som riksintresse för sina kulturhistoriska värden. Gamla Uppsala kyrka utgör också en central del av denna historiska helhet och representerar både historiska värden och en aktiv kyrklig verksamhet.

Idag är Gamla Uppsala även ett välbesökt rekreations- och besöksmål för såväl lokalbefolkning som turister. Med ett avstånd på cirka fem kilometer från Uppsala centralstation är området tillgängligt för utflykter, inklusive skolbesök. Gravhögarna från yngre järnålder, arkeologiska fynd från Vendeltiden samt kyrkans historiska betydelse, i kombination med Disagårdens friluftsmuseum, bidrar till platsens attraktionskraft samtidigt som museet bidrar med kunskap och arkeologiska fynd från platsen.

Platsen saknar dock en röd tråd och helhet. Variationen och utbredningen av såväl kulturhistoriska som rumsliga värden gör att landskapet både har höga värden och stor potential men också saknar viss samhörighet och inte berättar allt spännande historia som finns. Detta märks i bristen på tydliga stråk eller slingor att följa samt den enformiga information kring historiska värden som finns på platsen idag.

Platsens läge i Uppsala. Ortofoto © Lantmäteriet

Arbetsområdet

Arbetsområdet med några av byggnaderna samt fornlämningarna markerade.
Ortofoto © Lantmäteriet

Markanvändning

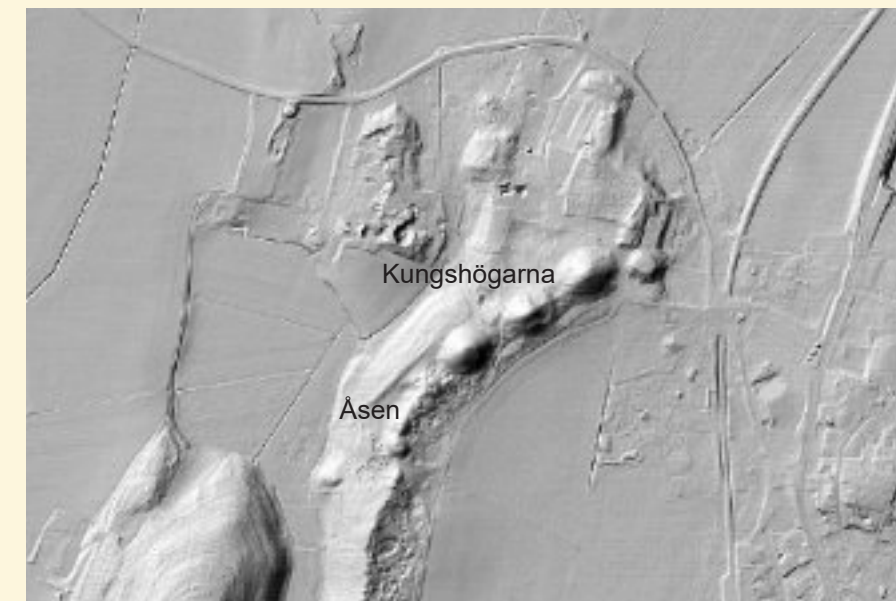
Dagens markanvändning kring området präglas av jordbruk, bebyggelse samt öppen mark. Vissa delar är även mer skogsbeklädda längst med åsen.

Fastighetskarta © Lantmäteriet. Skala 1:10.000

Topografi

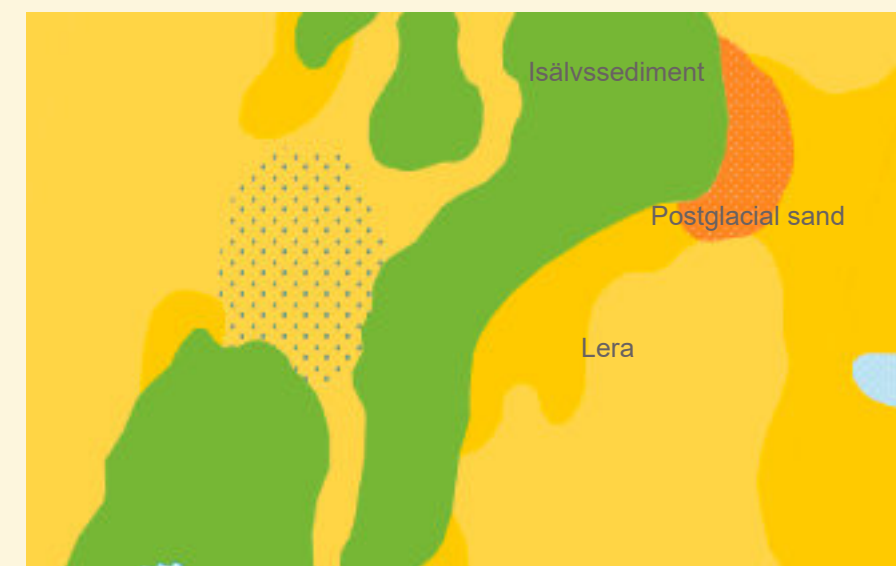
Åsen och Kungshögarna utgör topografiska utropstecken i det annars flacka odlingslandskapet. Eftersom det är såpass flackt runtomkring åsen och fornlämningshögarna sticker de ut både långt i från och på plats i området.

Topografisk karta © Lantmäteriet. Skala 1:10.000

Geologi

Jordbruksmarken består av lera medan åsen består av isälvssediment. Postglacial sand finns även i det östra delen av området. De geologiska förutsättningarna påverkar växtmaterialet och platsens unika flora och fauna, speciellt genom isälssedimenten och den postglaciala sanden.

Jordartskarta © SGU. Skala 1:10.000

Platsinventering

Inventeringskarta över platsens 4 områden. Ortofoto © Lantmäteriet

Övergripande karaktärer

O
m
r
å
d
e

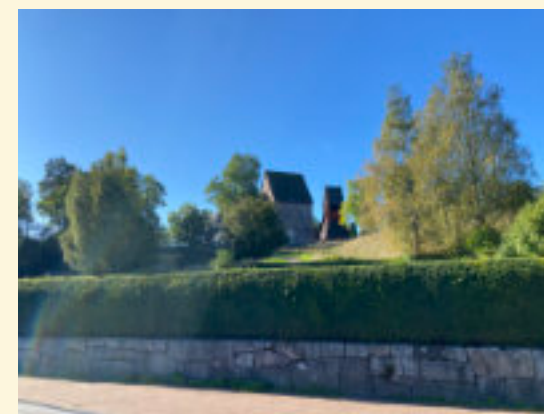
1

Platsens karaktär består av hagar, öppna marker och större vägar.

O
m
r
å
d
e

2

Området med mest variation i vegetation med kyrkans mark.

O
m
r
å
d
e

3

Området med flera stråk runt de karkatäristiska gravhögarna.

O
m
r
å
d
e

4

Första mötet med platsen för många besökare, med varierad stil.

Övergripande karaktärer

- Område 1
- Odlingsmark
 - Gräsmarker
 - Träddungar
 - Gårdar
 - Falurött, trädmaterial

Detaljer

Falurött och trämaterial är vanligt förekommande. Variation i informationsskyltar syns också.

- Område 2
- Trädrader
 - Området med mest varierad vegetation pga kyrkogård
 - Kortklippt gräsmatta
 - Kyrkan
 - Staket och murar

Området med mest byggda avgränsningar i trä och sten. Färgen falurött återkommer och kopplar vidare från området 1.

- Område 3
- Andra markförutsättningar på åsen vilekt leder till andra växtförutsättningar
 - Gräsmarker som slås
 - Skogspartier och mer träd i sydväst
 - Sittplatser i trä men olika utformning
 - Slitage i mark och markbeläggning från tidigare skyltningar

Skyltar, bänkar och detaljer i området varierar i form och utseende. Materialet trä är dock genomgående.

- Område 4
- Äppelträd är dominerande art
 - En blandning av mer moderna växter
 - Träden står en och en
 - Kortlippta gräsmattor
 - Stor variation i sittplatser
 - Visst slitage på skyltar

Områdets detaljer varierar från modernt till en varierad historisk koppling. Visst slitage syns på tex skyltar och mark.

Inventering Växtlighet

Buskar

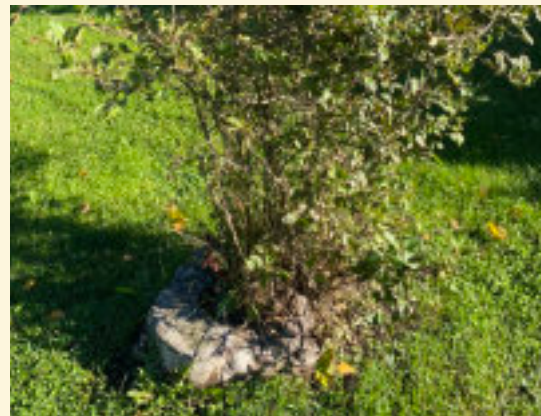
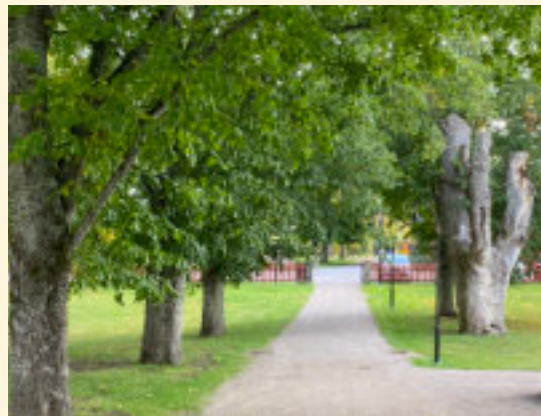
- Klippta häckar blandat med friväxande
- Få blommande
- Ibland blandade i häckar

De flesta buskar är friväxande och av varierande arter. Några häckar är formklippta.

Träd

- Många gamla med mycket karaktär
- Skador och till viss del riskträd, mycket som inom en snar framtid kommer behövas tas ned
- Från vissa stubbar kommer skott, som i Äppellunden

Träden är gamla och med karaktär. Det finns skador på flera av träden från slitage och gräsklippning.

Markskikt

- Högt gräs släpps upp på högarna och vissa andra ytor, med olika blommor och örter
- Stora ytor har endast kort klippt gräs

Markmaterialet består av stora delar kort klippt gräs, men över fornlämningarna finns även uppsläppt gräs. Stor del består dock av ryssgubbe.

Inventering funktion & användning

Lek & Utforskande

- Skolklasser och barn besöker platsen för dess befintliga värden. Få miljöer på platsen uppmuntrar eller möjliggör dock lek, förutom utanför museet
- Högarna är ett lockande element både för barn och vuxna, att utforska, men då de inte ska beträdas behöver andra ytor tillåta den typen fysisk utforskning av platsen

Högarna som många gärna vill beträda är avstängda.

Museet inbjuder till viss lek.

Rekreation & Tro

- De som bor i området använder platsen för rekreation, som tex att rasta hunden eller motionera
- Flera husbilar står parkerade på Groaplan och använder bland annat Äppellunden som en slags trädgård, med medhavda stolar
- Platsens användning speglas också av dess religiösa funktioner, såsom kyrkans aktiviteter men även asatrons samlingsplatser

Kyrkans verksamhet är en del av platsen.

Besökare har med sig egna stolar till Äppellunden.

Asatron är också närvarande på platsen.

Historia & Pedagogik

- Många besöker platsen för att ta del av dess historia
- Utan guide eller museet finns det dock endast information i text på svenska eller engelska i form av skyltar, det finns inget interaktivt eller möjlighet till att lyssna på information
- Informationsskyltarna lyfter upp en del av platsens historia, men hade kunnat ta upp och berätta mycket mer som t.ex kvinnohistorien på platsen

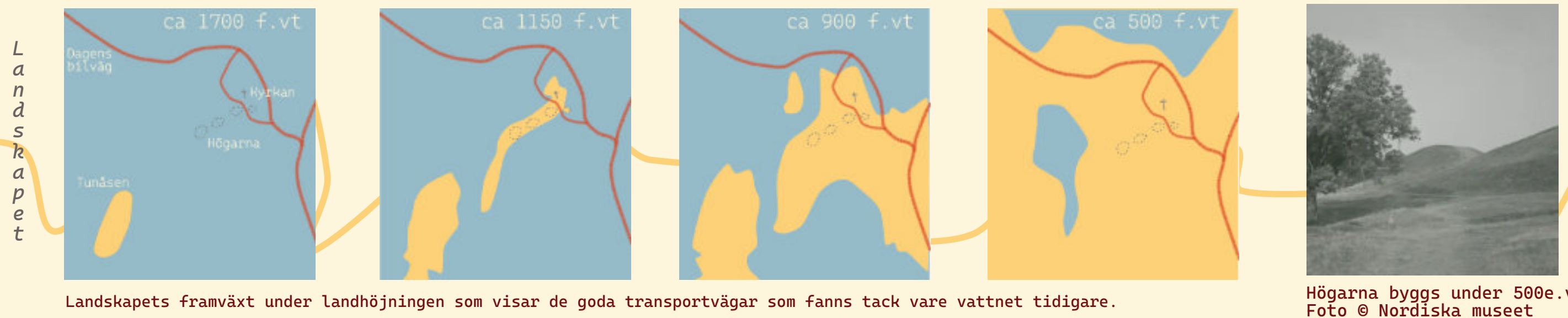

Många besökare lockas av kungshögarna och historien om Gamla Uppsala.

Vissa informationsskyltar är slitna och innehåller mycket text som inte alla har lätt för att ta till sig.

Historisk översikt

Forntid

Gamla Uppsala har varit bebott från 200 e.vt då landhöjningen både bidrog till mark att bebo samt färdvägar längst med vattnet, och sedan dess har många lager historia och personöden vävts in i platsen. Under 400 – 500 e.vt. var Gamla Uppsala en knutpunkt där det fanns en kungsgård och platsen ansågs vara Svearikets maktcentrum och kultplats. Under den här tiden livnärde befolkningen sig med djurhållning, jordbruk och handel. Gamla Uppsala var en internationell plats, där varor utbyttes med resten av Europa och samhällets ekonomiska, kulturella och tekniska aspekter var högt

utvecklade. Kungshögarna som än idag finns på platsen, är från yngre järnålder och sägs komma från Ynglingaätten. Det finns dock inga bevis som tyder på att det faktiskt är kungar begravda i högarna (Klingmark/RAÅ 2003).

De vanliga människorna under 500-talet bodde, umgicks och arbetade med alla olika slags personer. Alla levde ihop, men de hade inte samma rättigheter. Där fanns fria kvinnor och män, men också trälar som ägdes likt boskap. Kvinnor ansvarade för hushållet, men om mannen inte var hemma åtog de sig även

männens sysslor såsom jordbruk, jakt och fiske. Trots ett patriarkalt samhälle hade kvinnan därmed i många fall mycket inflytande (Klingmark/RAÅ 2003). Dessutom hade kvinnorna stor kunskap i bland annat medicinalväxter, sömnad och vävning (Länsstyrelsen Stockholm 2011).

Under järnåldern anlades flera båtgravar och den hedniska tron var stark. Fyra båtgravar har hittats vid dagens prästgård i Gamla Uppsala. I en av gravarna var en kvinna som lämnats med flera smycken och exklusiva kläder, vilket tyder

på att hon varit rik och haft makt i livet (Klingmark/RAÅ 2003). Kvinnor var även inom den hedniska tron präster med en betydande roll i olika ceremonier där både kvinnliga samt manliga gudar tillbads (Länsstyrelsen Stockholm 2011).

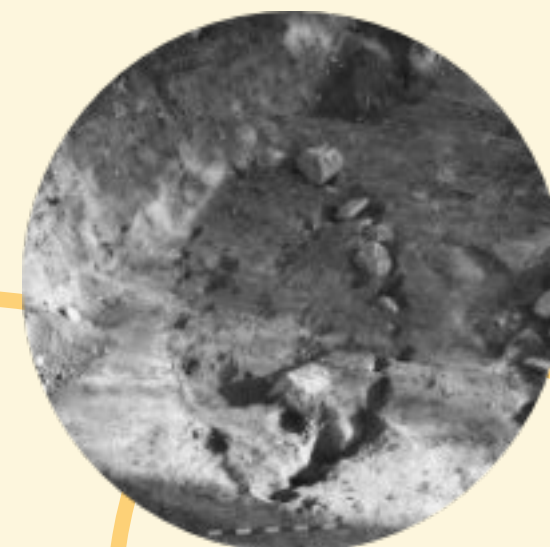
Människan

Bild av fundament från stolpar som satt i rader när man närmade sig Gamla Uppsala. © Jonas Wikborg, SAU

Under 500-talet fanns det fria män och kvinnor, men också trälar

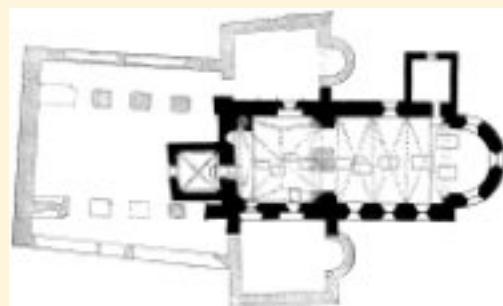
Båtgrav i prästgården från 700tal. © Arkeologerna

Bygelsax var ett vanligt föremål i kvinnliga gravar.

Det hedniska tempelt enligt Olaus Magnus 1555. PDM

Den första kyrkans storlek jämfört med nuvarande. PDM

Kyrkans får sin nuvarande utformning under 1400-talet

Gamla Uppsala kyrka. © Uppsala-Bild/Upplands stiftelsen

Medeltid

Kyrkan och kristnandet växer fram och Gamla Uppsala kyrka blir domkyrkan 1164 (Svenska kyrkan u.å a). Under början av 1200 talet brann kyrkan ner, och till följd blev domkyrkan som vi ser i centrala Uppsala idag domkyrka. Under medeltiden och början av 1000-talet blev Gamla Uppsala ett mål för pilgrimsfärder (Svenka kyrkan u.å b).

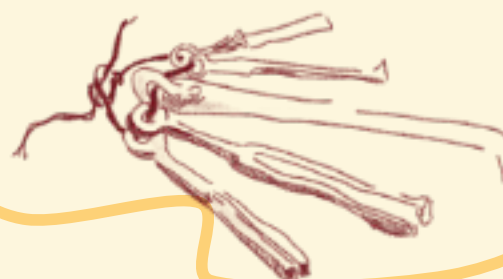
Kvinnans roll i samhället förändrades även under kristnandet, både positivt och negativt. Positivt genom att både man och kvinna insågs

lika inför Gud, vilket skapade mer jämnliska förhållanden. Negativa aspekter var dock att den traditionella kunskap kvinnor bar med sig om exempelvis läkeväxter försökte motas bort av kyrkan (Länsstyrelsen Stockholm 2011). I samband med kristnandet tillkom även prästgården i Gamla Uppsala. Prästen och prästfruns roll i samhället var mycket mer än bara det religiösa, då familjen även skulle komma med råd såväl inom medicin som i lantbruk. Här hade prästfrun en betydande roll (Ahrland, Flinck, Heimdahl 2025).

Under medeltiden fortsatte landskapet präglas av jordbruket och betesmarker. Agrarhistorian har haft sin gång i Gamla Uppsala och marken präglas av jordbrukets olika metoder som växte fram. I bondesamhället var kvinnans roll till mångt och mycket likt de tidigare, där hon ansvarade för sömnad, barn, matlagning och djur. Arbetet för kvinnor kretsade kring hemmet och en maktsymbol under den här tiden var nyckelknippan som husmodern ägde.

Jämställdheten under den här tiden var försämrad, genom de häxprocesser som pågick i landet under 1500-1600-talet (Länsstyrelsen Stockholm 2011).

Prästen och prästfrun hade inte bara religiösa uppdrag, de skulle också ge råd kring exempelvis medicin

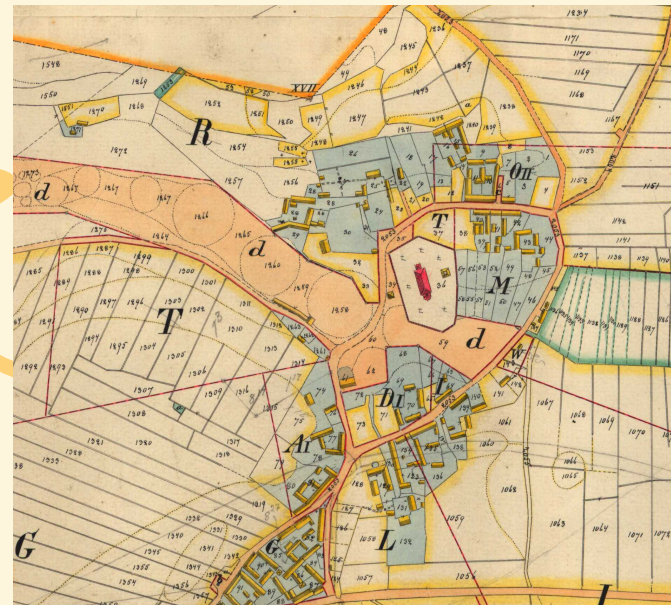
Nyckelknippan var en maktsymbol för kvinnan under medeltiden

Kristnandet kom med både fördelar och nackdelar för kvinnor

Storskifte 1759 där sex gårdar, kyrkan samt högarna syns
© Lantmäteriet

Laga skifte 1858 visar att fler gårdar tillkommit © Lantmäteriet

Häradsekonomska kartan 1859-1863 visar kyrkoherdebostället, nuvarande Prästgården © Lantmäteriet

1600-1800tal

Från 1600-talet från till 1800-talet fortsatte den agrara utvecklingen samtidigt som det skedde förändringar genom exempelvis storskifte och laga skifte. En av gårdarna som uppfördes under den här tiden i Gamla Uppsala var Mattsgården som från 1700-talet till slutet av 1900-talet huserat flera lokala tillställningar, såsom bröllopsfester, kyrkkaffe, dop och begravning (Åkerman 2018).

Under den här tiden var männen iväg från jordbruket längre perioder, på grund av krig och andra uppdrag, vilket resulterade i att kvinnor och barn tog hand om fler uppgifter för att hushållet skulle gå runt. Textilproduktionen var även mer markant i samhället, där kvinnor hämtade råvaror från fabriken som till exempel ull, tog hem och förädlade de till tråd och garn, för att sedan leverera tillbaka produkten. Andra yrken och utbildning var otillgängligt från 1600-tal-1800-tal,

vilket resulterade i att kvinnans roll i samhället försämrades under tidens gång. Samtidigt var en ogift kvinna omyndig medan en gift hade sin man som målsman, vilket knöt henne till att följa order och arbeta hemma (Länsstyrelsen Stockholm 2011).

Under 1800-talets andra hälft börjar också industrialiseringen ta fart, samtidigt som folkskolan startar i landet. Järnvägen kommer till Gamla Uppsala under 1800-talet. Samtidigt byggs folkskolan, som kallas kyrkskolan och vita skolan, tätt på Tingshögen och där undervisas bland annat barnen i självhushållning i deras skolträdgård, det som idag kallas äppellunden (Gamla Uppsala hembygdsförening 2017).

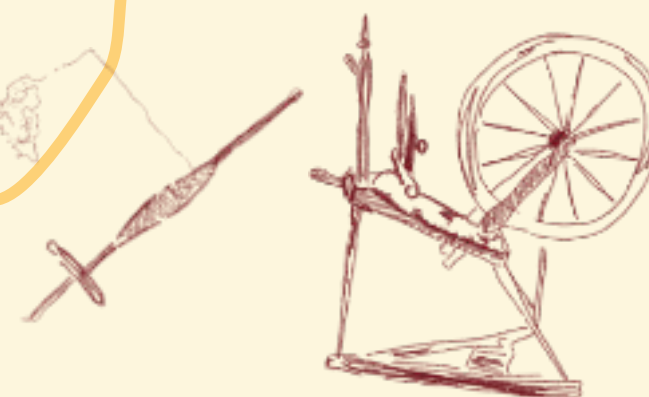

Boskap över högarna.
© Bengt Backlund/
Stiftelsen
Upplandsmuseet

Folkskolan tätt framför
Tingshögen. Flygfoto © AB
Flygfoto/Upplands
stiftelsen

Att spinna garn från ull
var vanligt arbete för en
kvinna

Gamla Uppsala stationshus.
PDM

Flygfoto som visar Mattsgården och skolans utbredning tidigare. Halling 1926

Ekonomiska kartan 1945 visar hur området såg ut med Matsgården och skolan byggda tätt inpå fornlämningarna © Lantmäteriet

1952, stora stigar och slitage på högarna © Uppsala-bild/Upplands stiftelsen

1900-tal

Under 1900-talet händer det mycket i Gamla Uppsala, ett villasamhälle växer fram, turismen växer i kulturmiljön och fler arkeologiska utgrävningar görs i området. Platsen används för stora samlingar, såsom midsommarfirande men också nazistkravaller under 1940-talet (Åkerman 2018). En av arkeologerna som verkar i området är Greta Arwidsson som under 1900-talet blev Sveriges första kvinnliga professor i arkeologi (Arrhenius 2018). Det syns ett starkt slitage på

högarna, med stora gångar både tätt intill och över de, då människor får röra sig fritt i området. Högarna används även som pulkabacke och skidbacke under vintrarna. I slutet av 1900-talet rivs Mattsgården, för att påbörja arbetet för det nuvarande museet (Åkerman 2018).

Under den här tiden sker det även en stor utveckling i jämställdheten, då kvinnor får rösträtt 1921. Flertalet kvinnor driver verksamheter i

Gamla Uppsala och har olika föreningar som till exempel Gamla Uppsalas husmodersförening som bildades under 1920-talet, där bland annat prästfrun Ellen Andrae och lärarinnan Sigrid Elfvin var mycket aktiva. Där fanns även Gamla Uppsalas Lottaförening, ledd av Astrid Johanson som under 1940-talet bidrog med stickade vantar och dylikt till hemvärdet (Åkerman 2018).

Tävlingsplöjning 1934 Gamla Uppsala. Sandberg, Paul/Stiftelsen Upplandsmuseet

Lottakåren stickade bl.a vantar till hemvärdet

Husmorsföreningen besöker Disagården 1956. © Uppsala-Bild/Upplands stiftelsen

Arkeologisk utgrävning Gamla Uppsala 1951. © Uppsala-Bild/Upplands stiftelsen

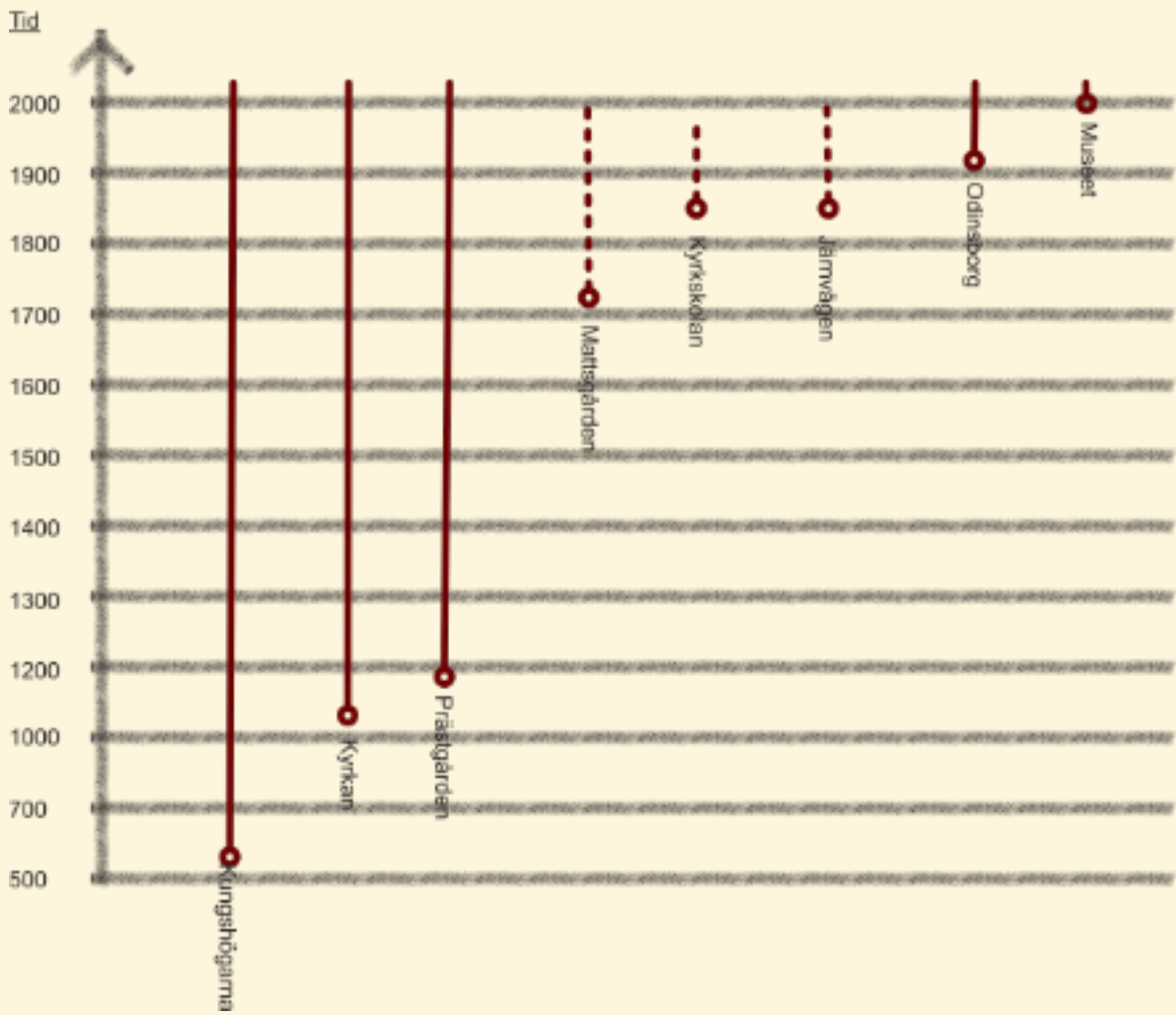
Skidåkning på högarna 1963 © Uppsala-Bild/Upplands stiftelsen

Kulturhistorisk inventering

Bevarade & tidigare strukturer i landskapet

Kartan visar strukturer som finns och tidigare funnits i landskapet. Diagrammet nedan visar under vilken tid strukturerna existerat.

I kartan går det att utläsa att flera stora strukturer blivit bevarade, såsom kungshögarna, kyrkan och den största vägstrukturen. Mindre strukturer som gångvägar, gårdstomter och trädgårdar har istället försvunnit. Fler lager av tidens bebyggelse har också försvunnit än den som visas på kartan, många av dessa lager är bevarade i marken som fornlämningar. Det kan ses som rätsidan och avigsidan på ett tyg eller projekt, där rätsidan är det man ser med en gång, men avigsidan med sömmar, knutar och överlappningar är dolt tills det vänds utåt.

Tabell över strukturer i landskapet och när de existerat.

Inventeringskarta över bevarade och tidigare strukturer i landskapet. Underlag © Lantmäteriet

*Tidigare strukturer som försvunnit:
Flertalet stråk & trädgårdar/grönska*

Prästgårdens tidigare entré med dahlior. © Uppsala-bild/Upplands stiftelsen

Flertalet stråk gick både runt, över och bredvid högarna. © Uppsala-bild/Upplands stiftelsen

Flygfoto som visar Mattsgården och skolans utbredning tidigare och mängden grönska som fanns runtomkring. © Halling 1926

Idag:

Prästgårdens entré är idag grusad och till största del parkering.

Högarna är idag instängslade och får ej beträdas.

Där det tidigare varit trädgårdar finns nu fåtalet äppelträd och andra arter kvar. Framförallt är det kortklippt gräsmatta.

Sammanfattning inventering

Den kulturhistoriska inventeringen visar att Gamla Uppsala genom historien har uppfattats som ett betydelsefullt maktcentrum och en central samlingsplats där landskapets värden haft stor betydelse för människors upplevelse av platsen. Platsen har haft kontinuerlig användning för politiska, religiösa och vardagliga funktioner, från järnålderns kungsgård och kultplats till medeltidens pilgrimsmål och 1900-talets mötesplats för föreningsliv, högtider och turism.

Samtidigt framträder en successiv förändring av landskapets fysiska strukturer. Under 1800- och 1900-talen uppfördes flera byggnader och anläggningar direkt på eller i nära anslutning till fornlämningar, vilket innebar att äldre lager delvis förstördes. Parallellt förändrades landskapet genom agrara reformer, infrastrukturutbyggnad och bebyggelseutveckling, vilket bidrog till att äldre stråk, samband och bruksmiljöer successivt försvann.

Turismens framväxt under 1900-talet och den fria tillgängligheten till området medförde ytterligare påverkan på fornlämningarna. De stora gravhögarna användes inte enbart som kulturhistoriska monument utan även för rekreation, exempelvis som pulka- och skidbackar vintertid, vilket resulterade i slitage. De tydliga gångstråk som uppstod över och intill högarna vittnar om hur platsens roll som levande mötesplats samtidigt bidrog till fysisk nedbrytning.

Sammantaget belyser detta hur Gamla Uppsalas kulturmiljö över tid delvis tappat sitt interaktiva och mångfunktionellt landskap till ett mer formaliserat kulturarv, där bebyggelse, turism och markanvändning både har synliggjort platsens betydelse och samtidigt medfört förluster av rumsliga och historiska värden.

Kulturhistorisk värdering

Stockholm stadsmuseum Kulturhistorisk bedömning

Stockholms stadsmuseums modell (2011) innefattar följande delvärden för bedömning av kulturhistoriska värden: markhistoria, samhällshistoria, parkarkitektur, kontinuitet, tradition, personhistoria, symbol, autenticitet, pedagogiskt värde, sällsynthet, representativitet, upplevelse och kvalitet. Det uppföljs sedan med en sammanfattande bedömning. Ytterligare en kategori har lagts till utöver modellen för medtag till gestaltningen.

<u>Delvärden:</u>	Markhistoria	Samhällshistoria	Kontinuitet	Parkarkitektur	Tradition	Personhistoria	Symbol
	Markhistoria innebär att redovisa hur människan påverkat marken, det kan till exempel vara jordbruk, bostäder eller fornlämningar som visar hur marken brukats.	Samhällshistorien innefattar mer immateriella värden än markhistorian och kan vara en spegling av olika tiders politik, samhällssyn och trender. Oftast kopplar det till	Kontinuitet beskriver hur människan lämnat spår på platsen och fortsätter att göra det. Det kan vara kontinuitet både i att det finns en funktion som bevarats länge eller att en plats visar spår från mänsklig aktivitet genom flera historiska skeenden. Exempel är betesmark som genom betats under lång tid och än idag gör det.	Parkarkitektur syftar mer till gestaltningen av parken och hur den speglar historiska principer och ideal. Det kan till exempel vara en barockanläggning.	Tradition innebär att platsen återkommande används till en slags mötesplats för ett sammanhang. Det kan till exempel vara ett midsommarfirande.	Personhistoria uttrycks genom att någon känd person eller organisation har koppling till platsen. Det kan därför exempelvis vara trädgården till en känds persons bostad.	Symbol är något som förmedlar något, kanske en händelse. Symbolen kan vara både planerad och kommit till naturligt. Det kan till exempel vara promenaderna i Norrköping som starkt symboliseras med staden.

<u>Förstärkande delvärden:</u>	<u>Pedagogik</u>	<u>Autencitet</u>	<u>Upplevelse</u>	<u>Sällsynthet</u>	<u>Representativitet</u>
	Pedagogiskt värde innefattar att en plats har goda möjligheter att förmedla sin historia. Används framförallt kopplat till värdena markhistoria och samhällshistoria.	Autencitet syftar till hur äkta materiala ting är. Ur den gröna kulturhisotrian syftar det främst tilöl vedartat material. Används ofta i samband med värdena personhistoria eller parkarkitetur. Ett exempel kan vara att ta frö från orginalträden.	Upplevelse kan skapa minnen och förväntan från platsen, det är dock svårt att beskriva eftersom det är personligt. Exempel är om en plats upplevs ha patina och starkt ge en känsla av svunna tider.	Sällsynthet innebär att något är ovanligt.	Representativitet innebär att något är tidstypisk och används ofta när man gör ett urval för vilket objekt eller plats som bäst representerar kulturhistorien.

Kulturhistorisk värdering

- Höga värden
- Medelhöga värden
- Lägre värden

Den kulturhistoriska värderingen har genomförts enligt Stockholms stadsmuseums modell för grön kulturhistoria (2011), där platsens värden bedöms utifrån definierade kriterier och redovisas i tabellform. Varje kriterium ges en kvalitativ värdenivå som tillsammans ger en samlad bild av platsens kulturhistoriska betydelse.

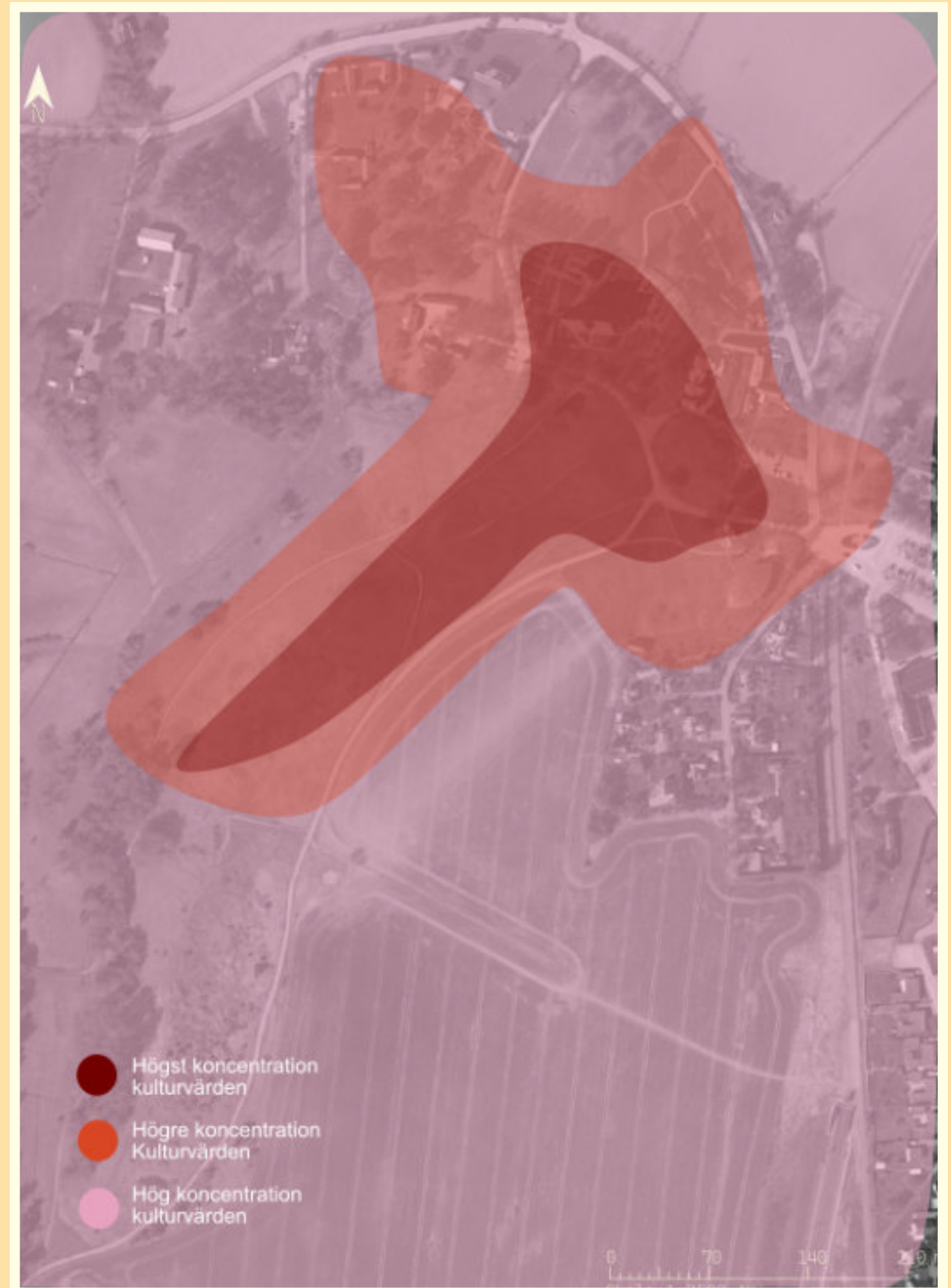
Resultatet visar att markhistoria, samhällshistoria och kontinuitet tilldelas mycket höga värden. Gamla Uppsala har använts och formats av mänsklig aktivitet från förhistorisk tid till idag, vilket avspeglas i fornlämningar, jordbruk, bebyggelse och religiösa strukturer. Platsen är som ett historiskt centrum för politiska, religiösa och ideologiska förändringar och har under lång tid fungerat som samlingsplats för både rituella och sociala aktiviteter. Levande traditioner, såsom valborgs- och midsommarfirande, förstärker kontinuiteten mellan historiska och samtida bruk.

Även personhistoria och symbolvärden bedöms som höga. Platsen är starkt förknippad med historiska personer och institutioner, och kungshögarna fungerar som kraftfulla symboler för makt, tro och minnen. Parkarkitektoniska värden bedöms däremot som begränsade, då landskapets betydelse främst ligger i dess öppna, historiskt brukade karaktär snarare än i formella parkideal.

Förstärkande delvärden som pedagogiskt värde, upplevelse och sällsynthet bidrar ytterligare till helhetsbedömningen. Sammantaget visar värderingen att Gamla Uppsala har mycket höga kulturhistoriska värden, där flera aspekter samverkar och förstärker platsens övergripande betydelse.

	Markhistoria	Samhällshistoria	Kontinuitet	Parkarkitektur	Tradition	Personhistoria	Symbol
Värdering							
Analys	Begravningsplatser Agrarhistoria Fornlämningar Boplatser Stigarna över högarna Alléer Hamlad ask	Plats som Uppsala vuxit utifrån Kristendomens historia Asatron Maktcentrum och socialt centrum	Bostadsplats Människors närvaro historiskt och idag, kontinuitet i flera tidslager Begravningsplats och kultur/ religiöst centrum, kontinuitet genom tiderna samma funktion	Fruktträd och gräsmattor Perennplanteringar och sommarblommor kyrkogården Prästgården odlingar och buskar	Valborgsfirande Midsommarafton Julmarknad Alla helgona	Kungshögarna St Erik Svenska kyrkan	Högarna, en symbol för livsåskådning och livet efter döden, men också pengar, makt
Förstärkande delvärden	Sällsynt Pedagogiskt värde	Upplevelse Pedagogiskt värde	Sällsynthet Pedagogiskt värde			Pedagogiskt värde	Sällsynthet
Att tänka på vid gestaltning	Höga värden under mark	Vara representativ utifrån olika perspektiv Representera de berättelser som inte lyfts fram lika mycket	Fortsätta och bevara kontinuiteten	Eventuellt få mer tidstypiska trädgårdsutformningar i Prästgården och Äppellunden	Behålla samt utveckla ytor och samlingsplatser för aktiviteter	Få in fler personer berättelser	Bevara och eventuellt se att fler symboler

Tabell med sammanfattande värdering av landskapets kulturhistoriska värden. 17

Karta över de olika delvärdena för bedömning av kulturhistorisk värde. Kontinuitet, och markhistoria är de som i plan och i fysiska strukturer upplevs som mest täckande areal. Underlag © Lantmäteriet

Karta som visar koncentration av kulturhistoriska värden där det är högst koncentration runt högarna och kyrkan. Hela området består dock av hög koncentration kulturhistoriska värden. Underlag © Lantmäteriet

Rumslig analys

Rumsligheter

Landskapet präglas av flera samverkande rumsligheter som i stor utsträckning kontrasterar mot det omgivande öppna jordbrukslandskapet. Dessa rumsligheter uppstår genom både naturliga och kulturhistoriskt formade element som tillsammans skapar en varierad struktur. Den tydliga topografin, med gravhögarna och åsbildningen, fungerar som rumsligt avgränsande element genom att bilda visuella och fysiska väggar som skiljer ett rum från ett annat och styr både rörelsemönster och siktlinjer.

Vegetationen utgör ytterligare en viktig rumsskapande komponent. Platsens träd står i tydlig kontrast till det öppna odlingslandskapet och bidrar till rumslig definition genom att skapa både vertikala och horisontella avgränsningar. I mer slutna strukturer, såsom allén, formas tydliga rum med karaktär av både väggar och tak, vilket förstärker upplevelsen av rummet. Även lägre element såsom häckar, murar och staket spelar en betydande roll i landskapets rumsligheter. Dessa fungerar som gränser som markerar övergångar mellan olika funktionella och visuella rum, exempelvis staketet kring Prästgården.

Marken bidrar till att definiera rummens golv och deras upplevda karaktär. Golvytorna präglas i huvudsak av homogena material, såsom kortklippt gräs eller grusade stråk, vilket både förstärker läsbarheten men också gör rummen enformiga. Samtidigt breder de öppna slätterna ut sig och skapar ett sammanhängande, horisontellt golv utan tydliga rumsliga avslut. Detta förstärker upplevelsen av öppenhet och kontinuitet i landskapet och bidrar till den övergripande kontrasten mellan avgränsning och öppenhet.

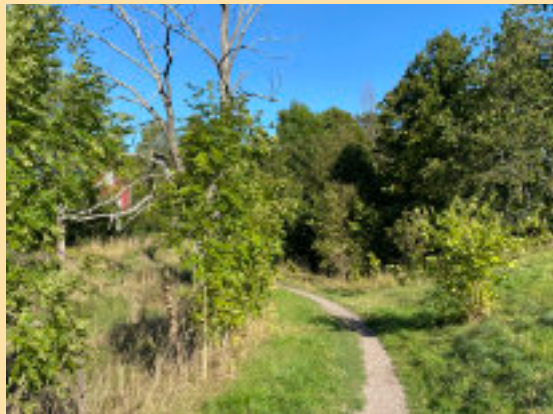
Karta över de olika rumsligheterna i landskapet. Underlag © Lantmäteriet

Rumslig analys

Stråk

Det finns flera stråk i olika skalor på platsen. Den största är asfalterad och kan användas med bil. Resterande är grusvägar och stigar som är till för fotgängare och cyklister. Till viss del kan grusvägarna vara smala och svårtillgängliga, för till exempel barnvagn eller rullator, med de mindre stråken är också mer spännande att upptäcka. Ingen av stråken efter moderna ytan vid parkeringen har sinusplattor, vilket ytterligare skapar otillgänglighet över platsen. Något av huvudstråken bör vara mer anpassat för att vara orienterbara och användbara för en bredare målgrupp samtidigt som flera av stråken kan bli mer upplevelserika och varierade.

1.

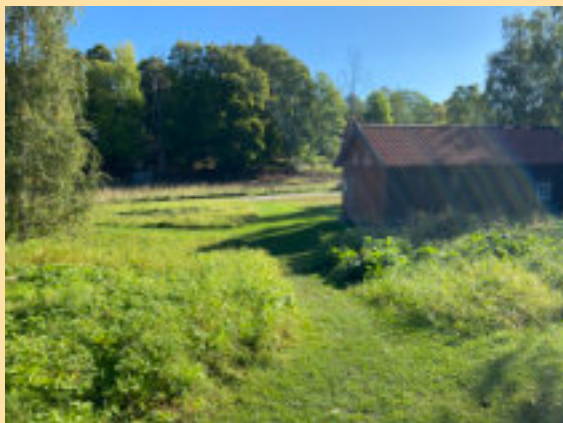
Spännande inramad stig.

2.

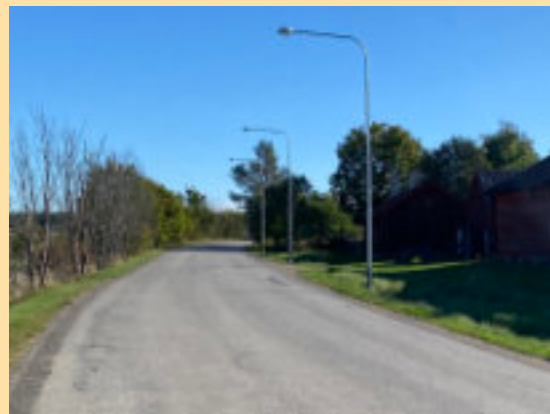
Orienterbar och lättläst stig.

3.

Gång utklippt ur gräs.

4.

Bilväg som känns trång och osäker som fotgängare.

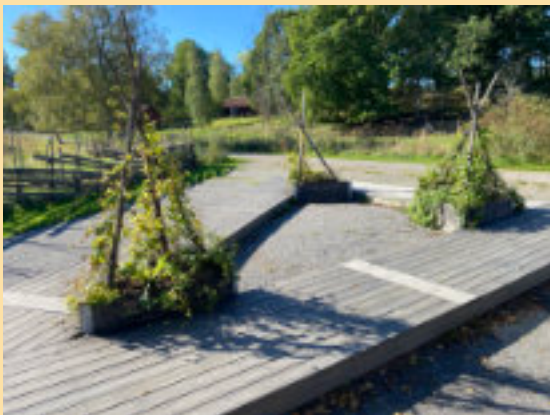
Karta rumslig analys stråk. Underlag © Lantmäteriet

Rumslig analys

Trösklar

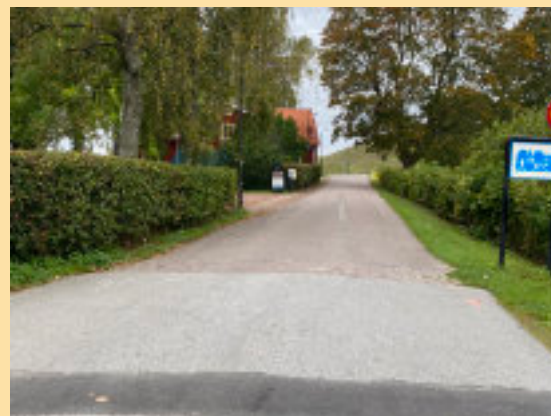
Det finns många trösklar i landskapet, där karaktärer skiftas, vilket återspeglas i att det även finns många rumsligheter. Vid de större trösklarna i utkanten av området passar det bra med entréer, för att förstärka övergången från ett rum till ett annat ytterligare. Vid de andra trösklarna hade det passat bra med att sätta ut orienterbarhetsdetaljer som återkommer över hela området, för att trots olika karaktärer och rumsligheter, skapa en helhet och läsbarhet över hela landskapet.

1.

3. Entréelement utanför Disagården.

2.

4. Första anblicken inne på området.

3.

Planteringar och sittplatsen vid moderna bemötandet.

4.

Tröskel som skapats av att folk rör sig genom Äppellunden till och från ex. museet.

Karta rumslig analys trösklar. Underlag © Lantmäteriet

Rumslig analys

Foci

De fokuspunkter som finns i landskapet är framförallt byggnader och högarna. Detta är punkter många besökare rör sig emellan och till, för att ta del av de olika punkternas information, historia och utbud. Huvudfokus finns dock i landskapet och utomhusrummens foci, där högarna är den centrala mittpunkten. Byggnaderna i landskapet skapar även karaktär med deras innehåll, men deras placering och arkitektur bidrar också till upplevda fokuspunkter i landskapet oavsett innehåll eller funktion i byggnaden.

1.

Museets arkitektur och funktion drar fokus till sig

3.

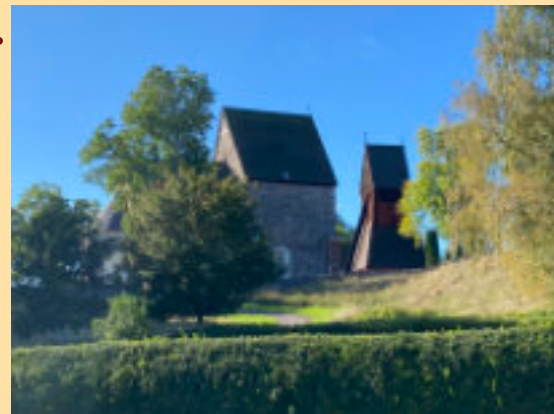
Högarna är huvudfokus på platsen

2.

Disagården med funktioner som midsommarfränden och friluftsmuseum är också en fokuspunkt i området.

4.

Kyrkan och dess placering är också en tydlig fokuspunkt i landskapet.

Karta rumslig analys foci. Underlag © Lantmäteriet

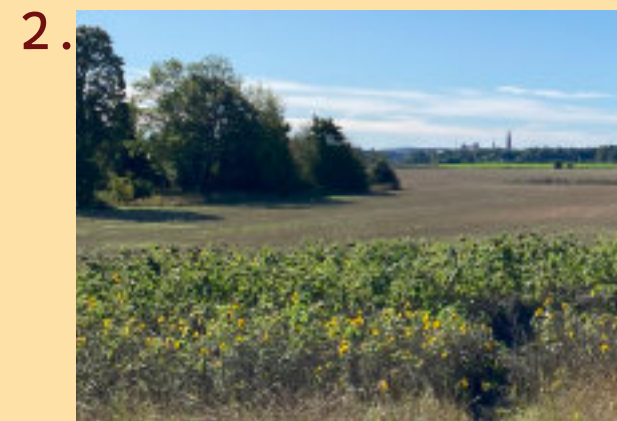
Rumslig analys

Barriärer

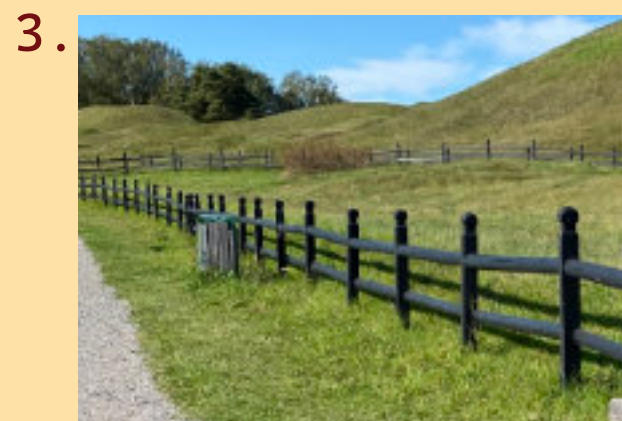
De barriärer som finns i landskapet är främst topografiska eller i form av en byggd avskiljare. De topografiska barriärer som finns skapar en naturlig avskiljare mellan en yta och en annan och är ibland mer mjuk beroende på lutningen. De staket och murar som finns på platsen skapar en mer linjär och distinkt avskiljning, som upplevs mer dela på privat eller öppen mark, eller där man får vistas som besökare och där man inte får vistas. Staket eller häckar med mindre tydliga entréer och få öppningar, likt Prästgården, får därmed en avskild känsla.

Staketet skapar en privat barriär.

Åkermarken skapar en kant och ej byggd barriär.

Högarna ramas in av ett avskiljande staket.

Den stora bilvägen skapar en barriär i landskapet.

Karta rumslig analys barriärer. Underlag © Lantmäteriet

Rumslig analys

Analyserad sammanfattning

Sammantaget kan landskapet ses som ett textilt hantverk där rummen är olika stycken som sys ihop av stråken. Barriärerna är kanten och kontrasten mellan de olika styckena. Målpunkter och foci blir till i ögonfallande detaljer. Trösklarna blir överlappningar som stärker kopplingen från ett stycke till det andra. Landskapet innehåller redan många höga värden och upplevelser, men kan också förstärkas och fortsätta byggas vidare på för att uppnå ännu högre värden.

- Stråk löper både parallellt och igenom olika rumsligheter och syr som sömmar ihop landskapet.
- Vissa stråk behöver dock förstärkas eller kompenseras, ex mellan Äppellunden och museet, där många besökare passerar igenom. Samtidigt pga. Då rörelse uppe på högarna inte just nu är önskat, behövs också kompensering för att få uppleva landskapet mer fritt och lekfullt.
- Områdets ytterkanter har otydliga trösklar med svaga överlappningar. Ofta i samband med större stråk och bilväg.
- De olika rumsligheterna och knutpunkterna är rikast i centrum, kring högarna och kyrkan. Söderut är det inte lika koncentrerat.
- Stråken och trösklarna bryter upp och rör sig genom flera av barriärerna i landskapet där framförallt högarna bidrar till tre olika upplevelser norr, söder och mellan högarna.

Karta som visar hur olika rumsliga element skapar landskapet och hur de binds samman, samverkar men också avviker från varandra. Underlag © Lantmäteriet

Sammanfattning analys & värdering

Rumslighet & kulturhistoria tillsammans

Den kulturhistoriska värderingen visar att Gamla Uppsala har mycket höga värden kopplade till markhistoria, samhällshistoria, kontinuitet, tradition samt starka symbol- och personhistoriska värden. Dessa värden är nära sammanflätade med landskapets rumsliga struktur där även de har högst koncentration centralt kring platsens höga kulturvärden. De olika rumsligheterna, från öppna slätter till slutna alléer, speglar också platsens kulturhistoria genom dess användningsområden där till exempel jordbruksmark, bete och trädgårdar är strukturer som både finns och inte finns kvar i landskapet.

Platsens stråk syr ihop landskapet väl men har brister där ena sidan är att besökare begränsas i upptäckarmöjlighet genom avgränsningar, framförallt runt högarna. Samtidigt speglar denna struktur ett behov av att styra besöksflöden och skydda fornlämningarna mot slitage. Vidare har inte stråken en given runda eller rutt att följa, vilket å andra sidan gör det svårare att upptäcka landskapets olika delar.

Trösklarna som är svaga ligger utanför den högre koncentrationen av kulturhistoria och rumsliga värden. Tröskeln längst till öster är där flest människor ankommer på grund av närheten till två parkeringar och större cykel samt bilväg. Inom det området är det en snabb förändring från lägre till högst koncentration, vilket skulle kunna förstärkas markant.

Karta över koncentration av kulturhistoriska värden samt den sammansatta rumsliga analysen. Kartan visar att mycket händer runt om kring högarna och att de höga kulturhistoriska värdena överlappar samt följer olika rumsligheter. Underlag © Lantmäteriet

Designutmaningar

- **Bevara värden kontra turism:**
Fornlämningarna och Gamla Uppsala har höga kulturhistoriska värden som ska bevaras samtidigt som fler besökare förväntas ta del av de. Förhållandet mellan slitage och upplevelsen blir komplicerad, dels eftersom restriktioner skapar ett mindre interaktivt landskap som förhindrar pedagogiska och mer spännande upplevelser, dels att platsen bör upplevas av besökare för att förmedla sin historia, för utan besökare blir de höga värdena inte uppmärksammade. Det blir en paradoxal utmaning, där både bevarande, slitage, upplevelse och turism behöver tas i beaktning.
- **Bredare upplevelsespektrum:**
Kungshögarna och den mer välkända delen av Gamla Uppsalas historia är den röda dominerande tråden på platsen. Dessa värden ska bevaras med gestaltningen samtidigt som andra värden vävs in och breddar helhetsupplevelsen. Dessa ska vävas in i samklang med platsen, förhålla sig till kulturhistoriska lagar och regler och samtidigt bidra till ett bredare upplevelsespektrum för såväl vardagsbesökaren som turisten.
- **Lokalbefolkning & Turism:**
Många besökare vill se den stordådiga historia Gamla Uppsala bär på, men det finns många fler berättelser som knyter an till mer lokalhistoria som till exempel kyrkskolan och Mattsgården. Utmaningen här blir att gestalta både för de som lever kring platsen och har stark personlig koppling till den och samtidigt göra det enkelt att hitta, spännande och intressant för turisten som endast besöker platsen en gång.
- **Fri upptäckning & styrning:**
Likt de ovanstående utmaningarna bygger detta på att skapa upplevelsevärden och samtidigt förhålla sig till bevarande och minskat slitage på fornlämningarna. Då kungshögarna ej ska beträdas behöver andra element i landskapet kompensera för den tydliga avgränsningen och styrningen för att skapa bättre förutsättningar för upptäckter, spänning och lek. Nya rumsligheter behöver tillföras utan att negativt påverka landskapets befintliga värden.

Designlösningar

- **Nya upplevelsestigar** där besökare får uppleva fler av platsens berättelser och historier. Med intressanta slingor att följa kan slitage på fornlämningarna minska samtidigt som landskapets historia blir mer tillgänglig. Stigarnas teman lyfter både stormaktstid och välkända historier om Gamla Uppsalas högar och kyrka, samtidigt som nya berättelser om lokalbefolkningen vävs in. Ihop med stigarnas utformning både utanför och på de befintliga vägarna, skapas en blandning av att upptäcka och att styra besökarna. Genom de nya upplevelsestigarna kan många av designutmaningarna mötas, för att skapa ett bredare upplevelsespektrum.
- **Nya entréer** sätter en ton och ett första intryck av platsen. Om dessa speglar på platsens höga värden, kan viss styrning av minskat slitage ske, då folk kanske inte beträder fornlämningarna när man tydligt förstår dess historiska värde. Samtidig skapar entrén en förväntan på platsen och kan därmed höja upplevelsevärdet, för såväl en förstagångsbesökare som för en som bor i området.
- **Ängsmark** skapar nya rumsligheter och nya stigar vilket leder till att platsen kan upptäckas på nya sätt. Samtidigt skapar det enhetlighet över de varierande rummen och förstärker helhetsintrycket. Vidare speglar det också historisk markanvändning, då området runt högarna tidigare använts som betesmark.

Designteori

- Återanvända, värna och stärka befintliga värden i landskapet
- Varsam omgestaltning med kulturmiljön i åtanke
- Gestalta med tiden. Använda flexibla och reversibla designlösningar samt kreativ, gestaltande skötsel. Element som både består och får förändras.
- Nyttja lokalt material så långt det går, som exempelvis sly, stubbar och trädstammar.

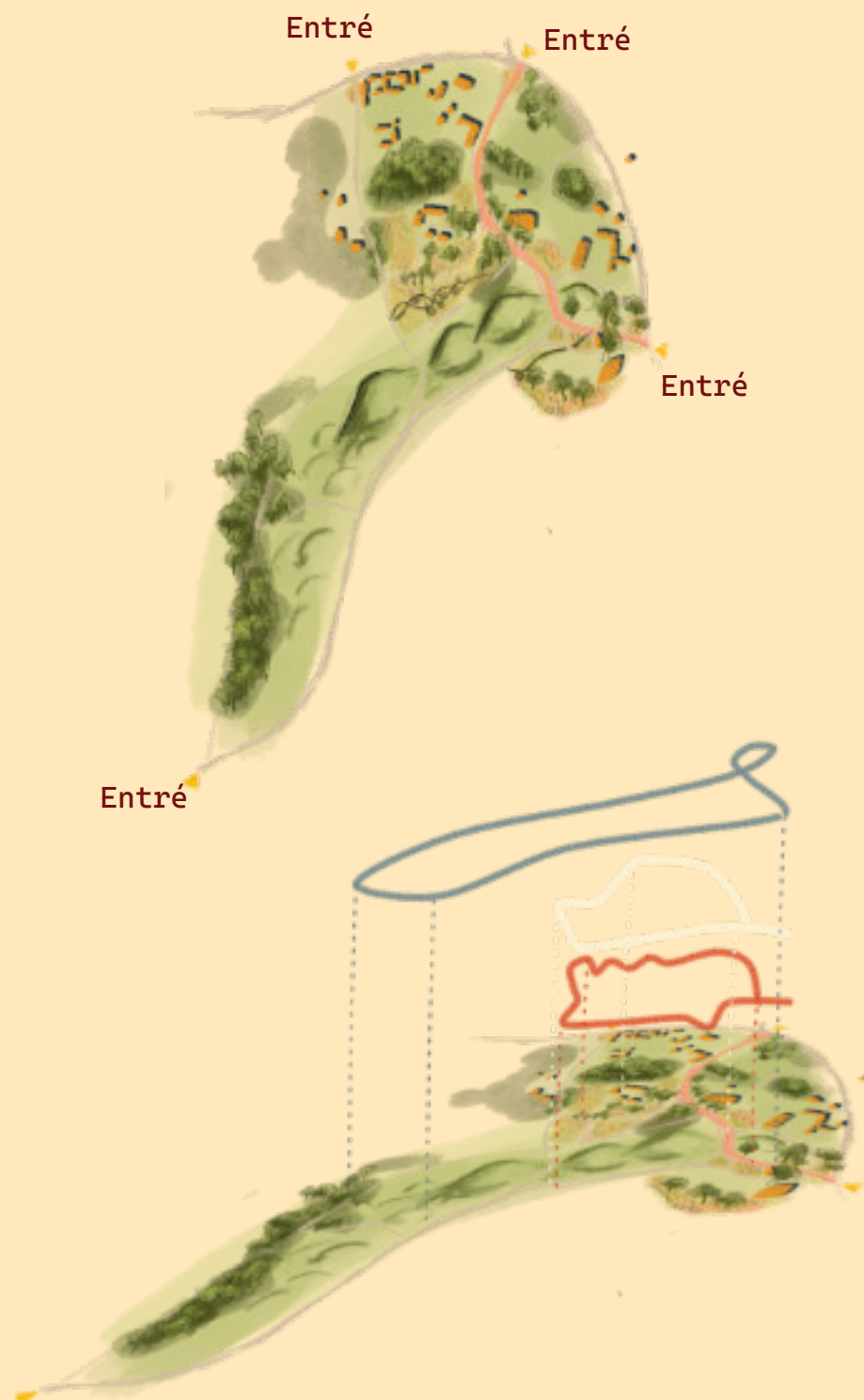
“Landscape is not a collection of designed objects, but rather a continuous surface, ground or field, extending endlessly upward, downwards and sideways, riven through with process. To design is to knit – and sometimes to unknot – the fabric of this field.” (Dee 2012, s.94).

“Design intervention is the act of setting in motion natural or cultural process. Landscapes result from numerous human interventions over time: the designer's intervention being just one of many. To an extent, sowing seed is intervention; clearing underbrush from woodland so that sunlight penetrates and ground flora bloom is intervention; flooding a site for fertility is intervention; sweeping leaves is intervention.” (Dee 2012, s.79)

“There is never a fixed end product of landscape design, merely a point in time, when a place wears a particular form.” (Dee 2012, s.17)

Gestaltningssidé & åtgärdsförslag

- Ny huvudentré + tre mindre
- Tre nya upplevelsestigar
- Sammanlänkande ängsmark

Nya perspektiv vävs in

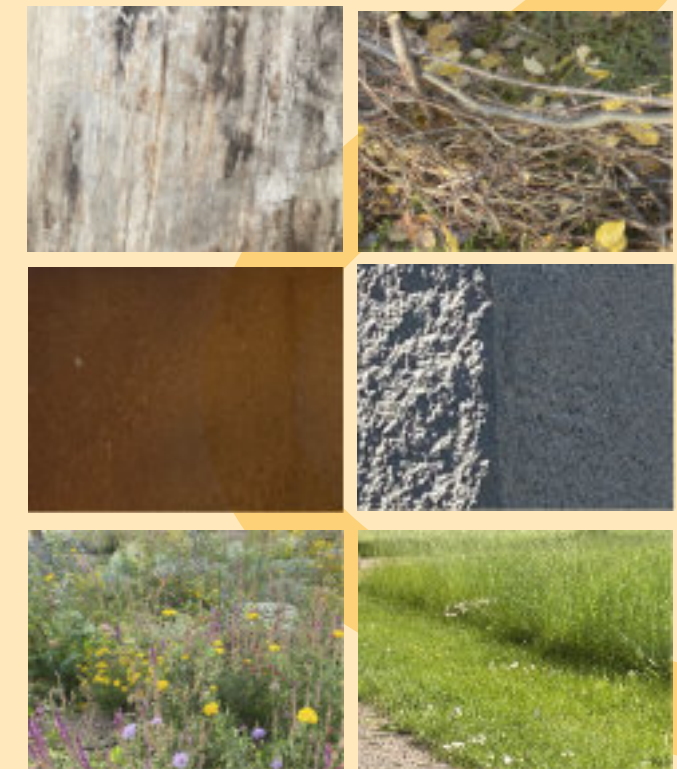
Koncept

Konceptet bygger på en väv som speglar syftet med arbetet, att väva in fler perspektiv och nya upplevelsevärden som tillsammans med befintliga värden i landskapet bidrar till destinationsutveckling. Samtidigt återspeglar väven olika berättelser, tidsepoker och händelser som vävts samman på platsen under tidens gång, platsens tidsväv. Konceptet syftar till att transparent visa upp platsens olika berättelser från historien fram till idag och rumsligt skapa en förstärkt sammanvävning genom området. Väven och det textila hantverket spelar även en viktig roll som symbol för kvinnohistoria, en tråd som arbetet syftar att väva in tydligare i platsens identitet.

Husmorsföreningen besöker Disagården 1956 med vävda textilier © Uppsala-Bild/Upplands stiftelsen

Material & färg

Trä i olika former är ett återkommande material på platsen som fortsatt kan användas som material till bänkar, skyltar med mera. Även stockar, ris och levande träd används i gestaltningen för att skapa rumsligheter och detaljer.

Cortenstål används i små detaljer såsom kantstöd, utsmyckning med mera. Det bidrar med färg året runt.

Sten används för att få upp volym, skapa kanter och en hård kontrast gentemot mjuk vegetation.

Högt gräs och **ängsmark** skapar gångar, stråk och rumsligheter. Dessa kan klippas i olika former, men följer ett organiska formspråk. Speciellt skapar detta ökad rumslighet för barn, där det högvuxna gräset skapar väggar i det annars mer öppna landskapet samtidigt som siktlinjer behålls.

Illustration över området

Nya upplevelsestigar

Nya stigar väver in fler perspektiv och historier från platsen. T.ex. får kvinnor kopplade till platsen mer uppmärksamhet genom att bl.a lyfta fram prästfruns roll i samhället, kvinnliga arkeologer m.m.

Platsen idag
kretsar kring
högarna & kyrkan,
två viktiga
målpunkter och
upplevelser. Men
det finns fler
perspektiv,
rumsligheter och
upplevelseträdar
att väva in på
vägen.

Platsen idag

Museet, entrén och resterande delar av området knyts ihop och vävs samman här, den nya trappen gör kopplingen tydligare och sammanlänkar landskapets olika rum.

- Kvinnohistoria
- Lek & Upptäck
- Stormaktstid & Nationalromantik

Nya huvudentrén

Den nya huvudentrén skapar en välkomnande tydlig tröskel till området. Högarna skymtas och spänning skapas, samtidigt som enhetlighet med hela området knyts ihop med en ny grusväg och nya detaljer.

Nya stigar ger möjligheten att upptäcka och leka på ett mer fritt och fantasifullt sätt. Ängsmarken skapar framförallt rumslighet för barn, samtidigt som det öppna landskapet i kontrast till högarna bibehålls.

Starten på nya lekstigen

Rumsligheter i ängsmark

Högarna

Nya gångar i ängsmark

Museet

Nya lektrum i ängen

De nya lekrummen skapar möjligheter för barn att agera och leka mer med landskapets kulturhistoriska värden.

Högarna är en central del av området och fungerar både som målpunkt, siktlinje och rumsskapande element med sin topografi. Både dess historiska och rumsliga värden är centrala för platsens upplevelse.

Upplevelsestigarna

Nya upplevelsestigar väver in nya perspektiv och berättelser från platsen. Deras intressepunkter bygger inte endast på informationsskyltar utan kan förstärkas med konst och växtmaterial. Stigarna markeras med sin färg på stockar och stenar längst med sina rundor.

Lek & Upptäck

- Stigen bygger på tillåtelse att färdas utanför stora tydliga vägar, att bjuda in till lek i landskapet och för barn att självständigt uppleva historia och rum utan svåra informationsskyltar eller avspärrade områden samtidigt som vuxna lätt kan ha översikt.

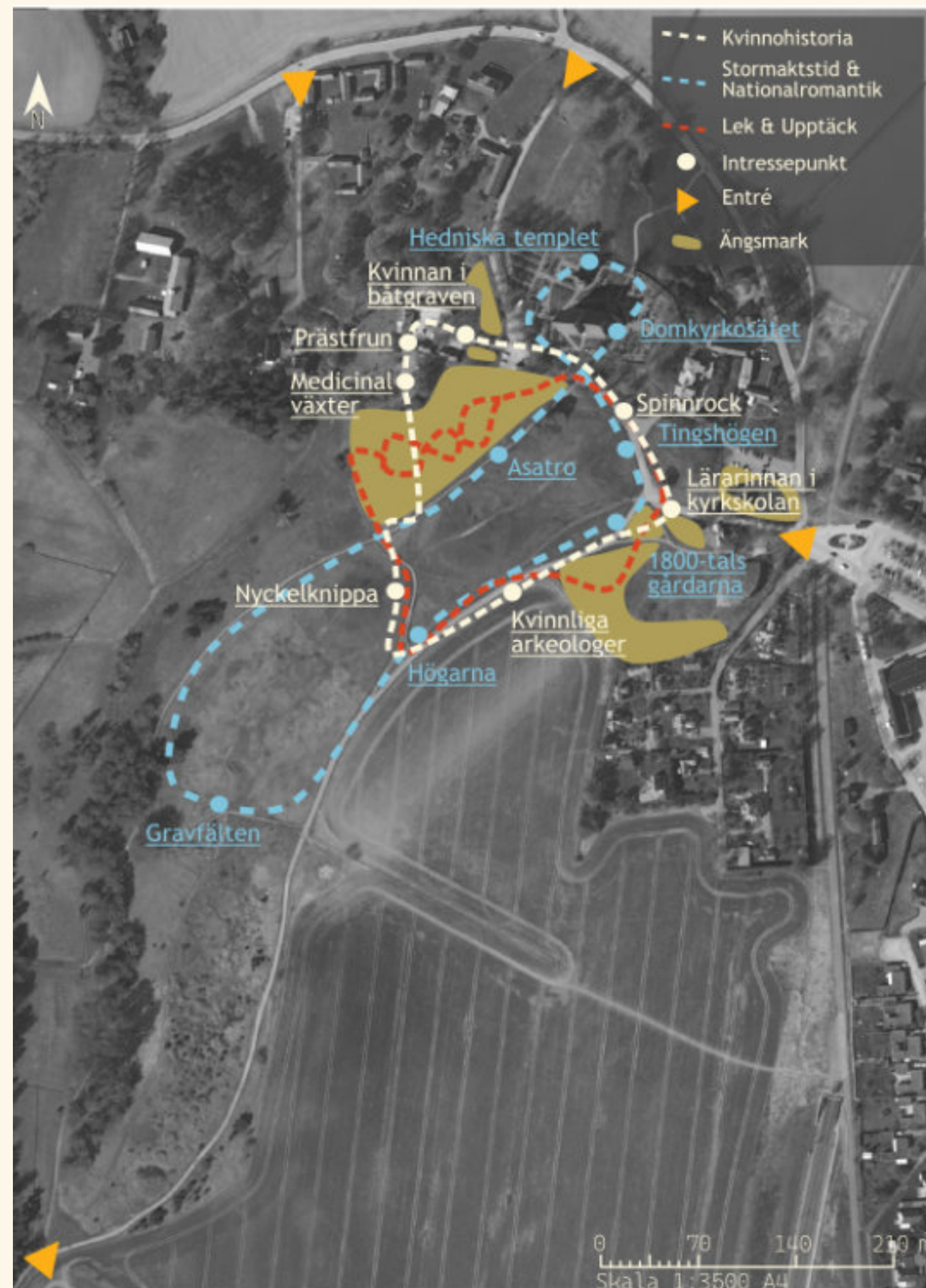
Kvinnohistoria

- Slingan bygger på kvinnor kopplade till platsen. Prästfruns roll i samhället kan illustreras med medicinalväxter i Prästgården. Konstnärer kan kontaktas för att istället för informationsskyltar skapa verk kopplade till kvinnohistoria på teman som spinnrock och nyckelknippa. Kvinnan i båtgraven, lärarinnan Sigrid Elfvén i kyrkskolan och kvinnliga arkeologer som till exempel Greta Arwidsson är utspridda intressepunkter på slingan.

Stormaktstider & Nationalromantik

- Slingan utvecklar det befintliga skyltprogrammet som lyfter fram Gamla Uppsalas storhetstid under forntid och medeltid. Nationalromanikens perspektiv nyanserar landskapets historia än mer och bidrar till fler vinklar av historien med till exempel information om de tidigare 1800-tals gårdarna. Även religiösa aspekter vävs in mer.

Plankarta

Kartan visar en översiktlig planering över områdets nya element i form av entréer, ängsmark och upplevelsestigar. Underlag © Lantmäteriet

Huvudentrén

Detaljer

Soffan av stockar och trä har en rygg med siluetten av högarna och ett mjukt böljande formspråk.

Kortenstålet som bildar kantstödet är hålmönstrat i ett organiskt trasselmönster som både speglar högarnas siluett och vävens trådar.

Trädstockarna som bildar skylten "GAMLA UPPSALA" anspeglar på de stolprader som hittats från forntiden. Vegetationen framför är mjuk och organisk i kontrast till stenarna. Tillsammans speglar de konceptet men också högarnas flora på den grusiga åsen.

Huvudentrén ligger där flest besökare anländer till platsen och väcker en förväntan på vad landskapet har att erbjuda. Högarna anas i en rak siktlinje, vilket skapar både dragningskraft och spänning. Vegetationen och träderna spelar här en central roll genom att delvis dölja högarna och samtidigt rama in siktlinjen. Det är därför viktigt att bevara och komplettera med ny växtlighet längs entrévägen och i äppellunden. Grusvägen med steppingstones i en mjuk böljande form leder besökaren in i området och skapar enhetlighet med resterande grusgångar inne på området.

Plankarta huvudentré

Nya träd tillförs
för att förstärka
entréns siktlinje
och successionen

Museet, entrén
& Äppellunden
sammankopplas
genom en trappa
i trä & stockar

Ängsmarken är
återkommande genom
hela området

Äppellunden öppnar upp,
välkomnar och brygger
över entréområdet med
museet och huvudentrén.
Ny ängsmark, en grusgång
& nya äppelträd kan med
fördel införas för att
förstärka entréområdets
karaktär och koppling
till resterande område.

Platsen idag

Lekslingan

Lekslingan genom ängsmarken skapar en rumslig och varierad lekmiljö där landskapets naturliga nivåskillnader används för att stimulera rörelse, balans och koordination. Barn ges möjlighet att utforska naturens detaljer, såsom insekter och vegetation, samtidigt som stråket förhåller sig till de historiska högarna genom rörelse runt, förbi och bakom dem. Den södra delen av stråket förstärks med spångar för ökad tillgänglighet, medan fältet norr om högarna behåller markens egen karaktär som en aktiv del av upplevelsen.

Längs stråket bidrar stolpar, träfigurer, stenar och riktmärken till orienterbarhet och uppmuntrar till självständig upptäckarglädje. Stråkets riktning och utformning skapar nya rörelser genom landskapets olika rumsligheter. Genom att anknyta till Gamla Uppsalas historiska kulturlandskap med öppna marker och betesdrift översätter lekstråket platsens rumsliga och kulturhistoriska värden till en samtida gestaltning som stärker platsens identitet. Samtidigt bidrar rummen till lekfulla kopplingar av landskapet i form av hinderbana i vikingabåtutformning och högarna i en klätteranordning.

Plankarta över lek och upptäcksslingan. Underlag ortofoto © Lantmäteriet

Mellan
högarna &
åkermark:
Snitt B-b

Mellan
högarna:
Snitt A-a

Exempel på hur lekhagarna utformas:

Träskulpturer föreställande djur ur asatron, såsom Sleipner på bilden, placeras i utklippta hagar i ängsmarken. Skulpturerna möjliggör en fysisk och lekfull upplevelse av kulturhistorien och tro som fortfarande präglar platsen. Ängsmarken, hagarna och bete av djur utgör ytterligare inslag som knyter an till områdets historiska användning kring högarna. Tillsammans med platsens rumslighet, formad i ängsmarken, skapas en ny helhetsupplevelse för både barn och vuxna.

Skulpturen i bilden är AI-genererad.

Staket ramar in hagen i ängsmarken

Kortklippt gräs inuti hagen

Träskulpturer med djur från asatron

Rumsskapande ängsmark

Lekslingan i söder

Ängsmarken speglar den historiska betesmiljön samtidigt som det skapar blomning likt trädgårdarna som fanns på platsen innan

Rummet behåller sin öppna karaktär med siktlinje mot högarna samtidigt som nya rumsligheter för barn förstärks

Stenar, stubbar och floran gör också stigarna utforskarvänliga och lekfulla

Den grusade vägen kopplar samman till resten av områdets stigar och stråk i grus

Ris & grenar som tas ner samlas i inramande högar kring ängsmarken i vävda och flätade former likt garn

Stenarna i grusvägen gör det lätt för barn att hitta och är ett lekelement i sig självt

Lekstråket i söder har spångar som tillgängliggör stråket och gör det mer lättframkomligt. Det är enkelt att hitta till stråket från huvudentrén genom steppingstones i gruset och markerade stockar följer därefter vägen. Samtidigt som det skapar nya rumsliga strukturer smälter det in och förstärker den redan befintliga öppna karaktären i kontrast till högarna.

Lekstråket norr om högarna skapar lekfulla gånger med rumsligheter på vägen tillsammans med den befintliga topografin. Genom att behålla små kullar och ojämheter blir det en extra utmaning för barn. Rummen präglas av landskapets innehåll och historia, genom hagar med djur från asatron, klätterstubbar i form av högarna samt en balansbana i formationen av en vikingabåt. Båten speglar även vattennivåerna och vattenvägarna som tidigare präglade landskapet.

Platsen idag.

Lekslingan i norr

Klätterhögar av
stubbar i formen av
de tre högarna

Stubbar och
balansgång i formen
av en vikingabåt

Spännande gångar med
olika vägval

Platsen idag.

Referenser

Ahrland, Å, Flinck, M & Heimdahl, J. (2025). *Svensk trädgårdshistoria: 1500 till 1800*. Kungl. Vitterhetsakademien.

Arrhenius. (2018). *Greta Arwidsson*. www.skbl.se/sv/artikel/GretaArwidsson, Svenskt kvinnobiografiskt lexikon. Hämtad 2026-01-02.

Beronius Jörpland, L. (2017). *Föremålskatalog Utnyggnad av Ostkustbanan Gamla Uppsala*. Upplandsmuseet. https://www.upplandsmuseet.se/globalassets/arkeologi/okb-i/minskad-2017_1_10-foremalskatalog_okb_forndok.pdf. Hämtad 2025-11-12.

Dee, C. (2012). *To design landscape: art, nature & utility*. Routledge.

Dee, C. (2015). *Form and Fabric in Landscape Architecture, a Visual Introduction*. Spon.

Gamla Uppsala hembygdsförening. (2017). *Kyrkskola*. <https://www.hembygd.se/gamla-upsala/plats/69549/text/10385>. Hämtad 2025-10-30.

Klingmark, E. (2003). *Gamla Uppsala*. Riksantikvarieämbetet. <https://pub.raa.se/dokumentation/f6ea0606-e078-46f6-88ab-dcce43f2b14b/original/1>. Hämtad 2025-10-05.

Länsstyrelsen i Stockholms län (2011). *Kvinnorum - Historia från vikingatid till nutid*. https://catalog.lansstyrelsen.se/store/39/resource/2011__52. Hämtad 2025-10-30.

Stockholms stadsmuseum. (2011). *Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden - en metodutveckling*. Byggnadshistorisk rapport 2011:4.

Svenska kyrkan (u.å.a). *Gamla Uppsala kyrkas historia*. <https://www.svenskakyrkan.se/uppsala/gamla-uppsala-kyrkas-historia>. Hämtad 2025-10-30.

Svenska kyrkan (u.å.b). *Gamla Uppsala ett pilgrimscentrum sedan medeltiden*. <https://www.svenskakyrkan.se/uppsala/pilgrimscentrumsedanmedeltid>. Hämtad 2025-10-30.

Åkerman, A. (2018). *Gamla Upsala under 1900-talet*. Gamla Uppsala hembygdsförening.